

Holmbomålet

Analys av tal på estlandssvensk dialekt

av
Mats Erkas

Handledare: Staffan Fridell
Examinator: Kerstin Thelander

Ja minns än så fagort han daen

Walter Erkas, ur transkriberingen

Sammandrag

Genom analys av grammatiken i tal av Walter Erkas, bördig från den estlandssvenska ön Odensholm, har jag i denna uppsats försökt göra en översiktlig men ändå så heltäckande beskrivning som möjligt av den språkliga strukturen i detta mål. Framträdande drag i denna har varit böjning av substantiv och adjektiv i tre genus samt pluralböjning av verb. Såväl ålderdomliga som nyskapande grammatiska drag har framträtt i talet och således tycks målet kunna studeras utifrån flera perspektiv. Vid sidan av grammatiken har jag analyserat Walter Erkas uttal och dessa analyser tillsammans har lett mig till slutsatsen att de flesta estlandssvenska dragen har varit förhållandevis väl bevarade i dennes språkbruk, trots lång tid med standardsvenska som vardagsspråk.

Slutligen har en jämförelse mellan Walter Erkas tal på holmbomål och tal på närliggande estlandssvenska dialekter gjorts för att finna särskiljande drag för holmbomålet. Jag har inte kunnat dra några helt säkra slutsatser av denna jämförelse, men en rad antydningar med olika starka belägg har framkommit, vilka möjligen och förhoppningsvis kan öppna upp för vidare studier. Ett övergripande syfte med uppsatsen har även varit att bidra till ett större allmänt intresse för de estlandssvenska målen och den estlandssvenska historien i övrigt.

Innehåll

1 Inledning	5
1.1 Syfte	5
1.2 Uppsatsens disposition	6
2 Bakgrund och forskningsöversikt	6
2.1 Tidigare forskning	6
2.2 De estlandssvenska språkområdena	8
3 Metod och material	9
3.1 Inspelningen av WE:s tal	9
3.2 Transkriberingen	9
3.3 Analysområden	11
3.4 Säregna ord i WE:s tal	11
3.4.1 Ordlista	11
3.5 Textutdrag	12
3.5.1 Transkribering	12
3.5.2 Översättning	13
4 Resultat	14
4.1 Analys av uttal	14
4.1.1 Vokalljud	14
4.1.2 Konsonantljud	16
4.2 Analys av grammatik	18
4.2.1 Substantiv och genussystem	18
4.2.2 Adjektiv	24
4.2.3 Verb	27
4.2.4 Syntax	33
4.3 Jämförelse med äldre material	36

4.3.1 Ordförråd	36
4.3.2 Uttal	37
4.3.3 Grammatik	38
5 Diskussion av resultat	40
5.1 Uttal	40
5.2 Grammatik	41
5.3 Ordförråd	42
6 Sammanfattning och slutsatser	42
Litteratur	44

1 Inledning

Den grupp av svenska dialekter, tillsammans kallade estlandssvenska, som fram till mitten av 1940-talet i relativt stor utsträckning talades vid den estniska kusten och på dess närliggande öar har varit föremål för forskning under en längre tid under 1900-talet. Idag är dock de flesta av de ursprungliga talarna av målen borta och språkforskning på området kan inte göras i samma utsträckning. De rötter som jag själv har i denna svenskbygd samt det intresse för svensk språkhistoria som mina studier till svensklärare medför har motiverat mig att ta del av den forskning som har gjorts. Jag har även velat bidra till denna forskning och författar därför denna C-uppsats utifrån en analys av det estlandssvenska mål som ligger mig själv närmast, nämligen det som talades på ön Odensholm utanför Nuckö socken vid den estniska kusten. Detta Odensholmsmål är av tidigare forskare klassificerat som en del av det allmänna Nuckömålet som i övrigt innefattar en rad åtskilda men närliggande varianter. Att just Odensholmsmålet är en variant som tidigare forskare, vid resor till Nuckö socken under tidigt 1900-tal, inte kunnat behandla i lika stor utsträckning på grund av öns något mer isolerade position motiverar också min egen analys.

Med hittills icke analyserat material, bestående av inspelat tal på Odensholmsmål, även kallat holmbomål, av Walter Erkas, bördig från Odensholm och morfar till mig själv som författare till denna C-uppsats, planerar jag således att försöka bidra till en något mer heltäckande bild av språkdragen i just denna variant av Nuckömålet.

1.1 Syfte

Denna uppsats syftar till att beskriva de estlandssvenska dragen i språkbruket hos Walter Erkas (hädanefter refererad till som WE), då denne avser att tala det holmbomål som talades på Odensholm. Detta motiveras dels utifrån mitt intresse att klargöra målets struktur och dels utifrån frågan hur väl bevarade de språkliga dragen kan sägas vara i WE:s tal på holmbomål, då det har blivit inspelat efter en lång tid i Sverige och övergång till en mer standardiserad svenska vid vardagligt tal.

Vid sidan av detta beskrivande syfte avser jag att jämföra WE:s tal med exempel på talat Nuckömål från tidigare forskning inom områdena uttal, ordböjning och ordförråd för att finna eventuella särskiljande drag för holmbomålet från dess närliggande fastlandsdialekt, både som redan är omnämnda i tidigare forskning och som kan kräva utförligare redogörelser.

Uppsatsens syften konkretiseras i följande frågeställningar:

- Vilka estlandssvenska drag går att finna i WE:s språkbruk vid tal på holmbomål?
- Vilka slutsatser kan vi dra av dessa för hur holmbomålets språkliga struktur ser ut?
- Vad tyder på skillnader i detta språkbruk från tidigare forsknings exempel på Nuckömål?

1.2 Uppsatsens disposition

Inledningsvis kommer jag att ge en kortfattad översikt över tidigare forskning samt bakgrund för det estlandssvenska språkområdet. Därefter följer information om min metod och mitt material, framför allt den transkribering som jag har gjort av WE:s tal. I detta avsnitt har jag även med en kortfattad översikt över de speciella ord i WE:s tal som läsaren kan behöva vetskap om. Därefter följer ett kortare utdrag från transkriberingen med översättning för att läsaren ska få en bild av språket. Min transkribering i sin helhet är dock alltför lång för att rymmas inom sidorna för uppsatsen.

Själva analysen inleds därefter med det som jag har bedömt vara de viktigaste uttalsreglerna inom estlandssvenskan i allmänhet och Nuckömålet i synnerhet samt hur WE:s tal förhåller sig till detta. Därefter följer en redogörelse för grammatiken i WE:s tal samt de belägg för denna som går att finna i tidigare forskning. Slutligen innefattar resultatdelen en jämförelse med tidigare forsknings exempel på Nuckömål och vissa exempel från andra estlandssvenska mål av utvalda språkliga företeelser i WE:s tal. Efter detta följer min diskussion av resultatet samt min redogörelse för de slutsatser som jag anser mig kunna dra av detta.

2 Bakgrund och forskningsöversikt

2.1 Tidigare forskning

Denna uppsats resultat står i relation till tre olika forskares arbeten som mellan sig täcker en relativt lång tid. Först har vi Gideon Danell som under resor till Nuckö socken vid det förra sekelskiftet samlade material till sin avhandling *Nuckömålet* 1905, i vilken målets allmänna karakteristik och ljudlära beskrivs. Danell fortsatte sina resor till den estniska svenskbygden

under första hälften av 1900-talet och skrev flera böcker om estlandssvenskarnas språk och historia. Bland annat argumenterade han för att estlandssvenskarna behövde stöd från Sverige för att inte deras språk skulle dö ut och ersättas av estniska under 1920-talet. Även efter andra världskrigets utplånande av den levande svenskbygden i Estland fortsatte Danells arbete och 1951 blev hans *Ordbok över Nuckömålet* utgiven. I min uppsats har jag dock endast använt mig av hans avhandling från 1905.

Något senare än Danell började Nils Tiberg sin insamling av estlandssvenska mål genom resor till svenskbygden från 1920-talet och framåt. Dennes anteckningar från sina resor finns bevarade på Institutet för Språk och Folkminnen (SOFI) i Uppsala, där också en sammanställning av ord som Tiberg funnit i estlandssvenskan inleddes på 1990-talet. Mina refereringar till Tiberg kräver dock ett förtydligande då de i vissa fall har angivelsen *okänt årtal*. Detta är för att det, på de ordlappar i arkivet som sammanställningen av Tibergs anteckningar utgör, inte är angivet årtal för belägget. Tiberg har således hittat ordet någon gång från tiden för de första resorna under 1920-talet till tiden för hans forskning i Sverige under sent 1970-tal, men exakt när har jag inte kunnat hitta. För att möjliggöra kontroll av de belägg som jag i avsnittet *Jämförelser med äldre material* refererar till har jag dock angivit vilka ord jag har slagit upp i arkivet. För övrigt har jag använt mig av Tibergs intervjuer med estlandssvenskar, för vilka årtal är uppgivet, samt, i övriga delar av resultatet, hans bok *Estlandssvenska språkdrag* från 1962.

Slutligen har Edvin Lagman för Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner (SOV) deltagit i redaktionen för volymerna 3A och 3B för verket *En bok om Estlands svenskar*. Även här kräver min referering ett förtydligande. Volymen 3A innehåller arbetet *Estlandssvenskarnas språkförhållanden* som är egenhändigt författat av Lagman och som jag i min uppsats framför allt refererar till i avsnittet *Grammatik*. Volymen 3B innehåller transkriberat tal på de olika estlandssvenska målen med tillhörande ljudband. Lagman är i denna bok redaktör. Det anges inte vem som gjort respektive transkribering men i och med Lagmans angivna ansvar för redigering av texterna har jag refererat till honom som författare då jag använder exempel ur dessa i avsnittet *Jämförelser med äldre material*. Vid dessa refereringar har jag även angett vems tal transkriberingen utgår från. Det är dock möjligt, särskilt vad gäller transkriberingen av Elmar Nymans tal (EN), då denne själv sitter i redaktionen, att talarna själva har deltagit i arbetet med transkriberingarna.

Vad gäller årtalen för dessa två volymer är utgivningsåret 1979 för 3A och 1990 för 3B. I den sistnämnda är det dock uppenbart att inspelningarna och transkriberingarna har gjorts tidigare då de anges som tidigare publicerade i SOV: s tidskrift *Kustbon* men det är inte angett

när detta har skett. Utan annat att gå efter har jag således refererat till året för samlingsverkets utgivande.

2.2 De estlandssvenska språkområdena

Hur länge svenskbygden hade funnits i Estland före uppbrottet är inte klarlagt. Invandringen beräknas ha skett i flera etapper från tidig medeltid och framåt (Lagman 1979: s. 4). Namn som just Odensholm kan leda tankarna till en invandring redan under svensk vikingatid och flera sägner existerar rörande Oden och ön. Det är även tänkbart att namnet tillkommit tidigare än själva bebyggelsen på ön, då den kan ha varit ett landmärke för sjöfart till Estland. Tiberg framhåller dock (1962: s. 15) att namnets ursprung är oklart då det inte säkert kan sägas ha att göra med Odens namn. På vissa håll uppfattades namnet, under den estlandssvenska tiden, snarare som *Uddens holm*, då refererande till att ön låg utanför Estlands nordvästra udde. I dagligt tal omnämndes ön oftast bara som *Holmen*.

Svenskar hade således sedan lång tid, och under styre av flera olika utländska makter, levt i Estland innan andra världskriget satte stopp för bygdens fortsatta utveckling. De flesta estlandssvenskarna kom under kriget till Sverige, många i sina egna båtar över Östersjön.

De olika svenskområdena som fanns vid den estniska kusten delas i regel upp i Nargö, Rågöarna, Korkis, Vippal, Odensholm, Rickul, Sutlep, Nucköhalvön, Ormsö och Runö. Kontakterna med estniskan såg väldigt olika ut och samröret mellan områdena var inte så stort. Fyra särpräglade språkområden blev till från dessa områden: Nuckö-Ormsö, Rågöarna-Korkis-Vippal, Nargö och Runö. Av dessa var Nuckö-Ormsö det största (Lagman 1979: s. 5).

I sin avhandling om Nuckömålet skiljer Danell Ormsömålet från målen inom Nuckö socken, då han finner det för olikt. Hans uppfattning av de olika delarna i Nuckö är Odensholm, Bakväldet (norra Rickul), Framväldet (södra Rickul), Sutlep och Nucköhalvön (1905: s. 15). Det är inom detta språkområde som jag kommer att göra min analys.

På själva Odensholm bodde vid tiden för uppbrottet ett hundratal invånare uppdelade i sju huvudfamiljer: Erkas, Brus, Marks, Greis, Stavas, Niggors och Nibondas. Huvudförsörjningen var torskfiske, vilket präglar en stor del av WE:s tal i materialet, men även till exempel lotsning av fartyg innebar inkomster. Som relativt isolerade från resten av Nuckö geografiskt kom Odensholmsborna i mindre kontakt med det estniska språket vilket torde ha resulterat i en dialekt mindre påverkad utifrån. Danell nämner även målet som något han under sina resor ”endast kunnat taga en rätt flyktig kännedom [om]” (1905: s. 15). Det avskilda läget för målet

skapar förutsättningar för att hitta skillnader mot de närliggande dialekterna inom Nuckö, vilket, som redan nämnts, är en av motiveringarna för mig att skriva denna uppsats.

3 Metod och material

3.1 Inspelningen av WE:s tal

WE är född 1921 och kom till Sverige 1943. Inspelningen av talet är gjord 1986-87 av min mamma Saga Adolfsson som även har översatt talet till svenska. Digitaliseringen är gjord 2009 av mina föräldrar Saga och Bertil Adolfsson. Syftet med inspelningen har varit att bevara exempel på talat holmbomål samt kunskap om livet på ön.

Förutom tal på holmbomål innefattar inspelningen även sånger på svenska och inlästa dikter på Nuckömål, skrivna av Mats Ekman från Rickul. Dessa har dock inte ingått i denna uppsats analys.

3.2 Transkriberingen

Jag har lyssnat igenom de spår på inspelningen som utgörs av WE:s tal på holmbomål och skrivit ner min tolkning av de faktiska ljuden i talet. Revideringar av transkriberingen har fått göras under hela arbetets gång och tagit relativt stor tid i anspråk. Jag har fått mycket hjälp av Saga Adolfsson för att reda ut de oklarheter i WE:s uttal som jag har stött på.

Jag har valt att transkribera WE:s tal enligt en förhållandevis grov modell. Detta framför allt för enkelhetens skull och för att minimera risken för att göra fel, då jag inte har tillräckliga kunskaper om, det i annan dialektforskning använda, landsmålsalfabetet för att kunna tillämpa det på mitt material. Dessutom är Edvin Lagmans insamlade tal på Nuckömål transkriberade enligt samma modell, vilket gör jämförelsen lättare. Då WE har citerat personer på estniska har jag inte sett det som nödvändigt att medta detta i transkriberingen. Efter ett sådant citat har han alltid upprepat meningen på holmbomål och därför har jag endast lämnat en parentes om tal på estniska inuti varje sådant citat. Jag använder även parentes då WE får en fråga från intervjuaren, då det krävs för att förstå efterföljande tal.

I stort sett ska alltså varje bokstav i mina transkriberingar uttalas enligt en standardiserad svensk uttalsnorm och inte enligt de fonetiska reglerna. De tillägg jag har till detta är som följer:

- Stort *l* [L] utskrivet inuti eller som avslut i ett ord betecknar ett kakuminalt (tjockt) *l* som ofta förekommer. Detta gäller inte om det är en versal som börjar en mening, då inga förekommande ord uttalas som börjande med kakuminalt *l*.
- Bokstav inom parentes betecknar ett näst intill ljudlöst men ändå närvarande uttal. Detta förekommer endast för bokstaven *d* som inledare av ord där det enligt standardsvenska normer är helt ljudlöst.
- Kursiverade ord i transkriberingen ska uttalas som på standardsvenska. Detta markeras eftersom WE ibland uttalar *g* som *j* i till exempel *gick* då hans standardsvenska uttal tar över. Ett *g* i ett ord utan kursivering ska således alltid uttalas hårt.
- Ord i fetstil betecknar kortstaviga ord, där både vokalljudet och efterföljande konsonantljud har kort uttal. WE:s ord för det svenska ordet *veckor* har till exempel skrivits ***vikor***. Detta markeras därför att uttalet varken ska förstås som *vickor*, det vill säga med kort vokal men samma långa konsonantljud som i den svenska motsvarigheten, eller som *vi:kor*, det vill säga med lång vokal och kort konsonant.

Den svåraste bedömningen att göra har varit den sista på listan, gällande kort vokal följt av kort konsonant, vilket jag återkommer till i kapitlet om WE:s uttal. Vad gäller längden på vokal- och konsonantljud ska dessa, förutom vid dessa markeringar i fetstil, uttalas enligt standardsvenska normer. Vokal följt av ensam konsonant uttalas alltså oftast lång, förutom i småord som *han*, *såm* [som] och *kam* [kom] och vokal följt av flera konsonanter uttalas oftast kort. I de fall då vokalen är längre än vad som kan väntas enligt standardsvenska normer har detta markerats med [:] efter vokalen.

Slutligen har jag använt *ö* i till exempel orden *jöLe* [julen] och *böttne* [botten]. Jag har gjort så för att jag tycker att detta ljud är det som ligger närmast, men detta är ett fall då transkriberingen är något för grov för att återge det verkliga ljudet. Egentligen uttalar WE,

i dessa ord, ett vokalljud som rör sig mellan *u* och *ö*. Lagman har dock i sina transkriberingar valt att låta samma bokstav stå för detta uttal.

3.3 Analysområden

Jag har i denna uppsats bortsett från att närmare analysera och försöka förklara de säregna orden i WE:s tal, förutom en kortfattad översikt i metodavsnittet. En djupare analys har känts som en alltför tidskrävande uppgift och inte lika relevant för mitt syfte som analyser av WE:s uttal och grammatik. Dock har jag noterat vissa ord i WE:s tal som möjliga att söka efter i tal från övriga Nuckö för att kunna göra en jämförelse av ordförrådet mellan dessa.

Jag har vidare låtit min analys av grammatiken i WE:s tal ta det större utrymmet av resultatdelen, på viss bekostnad av uttalsanalysen, då jag anser att det krävs för att kunna ge en så heltäckande bild som möjligt av målets språkliga struktur, vilket är ett eget syfte för uppsatsen.

3.4 Säregna ord i WE:s tal

Inför läsning av mitt transkriberade material är en viss kunskap om de säregna estlandssvenska ord som WE använder nödvändig. Deras betydelse kan annars vara alltför svår att se. Jag kommer inte att föra något närmare resonemang om ordens tänkbara ursprung, men vid intresse ger Danell en översiktlig bild av dessa antaganden i sin avhandling (1905: s. 28). Jag kommer givetvis även att endast ta upp ord som jag finner i WE:s tal.

3.4.1 Ordlista

Odh	Sve
<i>håla?</i>	<i>vad?</i>
<i>hank?</i>	<i>var?</i>
<i>hått?</i>	<i>vart?</i>
<i>en</i> ¹	<i>att</i> (då det är en subjunktion)
<i>håtes</i>	<i>varje</i>

¹ Notera att *en* dels används som subjunktionen *att* och dels, som på svenska, som en artikel med samma uttal, samt som ett pronomen (se avsnittet *Grammatik*).

<i>his'n</i>	<i>denna</i>
<i>hisa</i>	<i>denna, dessa</i>
<i>hitta</i>	<i>detta</i>
<i>tole</i>	<i>sådan/t/a</i>
<i>opa</i>	<i>på</i>

3.5 Textutdrag

3.5.1 Transkribering

Spår 10:

*Ja, ain sak teL ska ja språk. He var he:ste nittonhundratrettiätt, just fere andra värds-krie här, å he had komi **mike** sprit opa strå:nde. Å ta vor vå:lde oppjaga hisa pirivalve... och finne hade kasta ut sprit, e kam e lå:nd där å... vor da ut opa seke å skoa.*

Alla fall så träffa da Nikolaj Greis. Sãm sagt han var jo dålendor e esta. Han skull jo sãm försök språk. Å han fråa åt'n: "Har du sitt noa sprit? Hem har sprit... hem är de sãm... hått hå ta lagd spriten?"

Nikolaj förklara... tänkt fårst å sen sa en opa est: "(estniska) Hem språkar fer te? Hem språkar fer me? Om da råk, lett da drick!" Å så var saken klar.

Bäst å ta en sak till då innan de... He var en sãndaseftermidda. Ve sto opp ve Askåmhusena, skulle gå opa legge. Vet da sto å fundera först. Man bruka håll rå om man våga gå ut. Å så bLai e så en man skulle gå ut. Alla fall så var man ju få man allti. Nu var e så en... te aror gingo ut. Här bLai en esandan man ståandor å venta fer annan had änt komi. Ingen visste, han trait se maera å maera, han venta å te aror gingo ut på legge. Han bLai tär ståandor.

Aingång komer han ann danglandor. Å han sãm nu kam här, han försto en en annan sãm venta opa en var oppreta. Så han gick å mumla fere se seLvor: "Va nöjd me de lilla så ska Gud din del uppfilla." Sãhär kelta en fram å tebaks: "Va nöjd me de lilla så ska Gud din del uppfilla."

Å när en kåm fram så annan herd åtor he, sa en: "Håla svartman har han givi åt de me tå?" Ja, så var e me he.

3.5.2 Översättning

Ja, en sak till ska jag berätta. Det var hösten 1938, just före andra världskriget här, och det hade kommit mycket sprit upp på stranden. Och de var väldigt uppjagade de här gränsvakterna... och finnarna hade kastat ut sprit. Det kom i land där och... så var de då ute och sökte och spanade.

I alla fall så träffade de Nikolaj Greis. Som sagt, han var ju dålig på estniska. Han skulle ju försöka tala med dem. Och han fråga honom: ”Har du sett någon sprit? Vem har sprit? Vem är det som...vart [var] har de lagt spriten?”

Nikolaj förklarade... tänkte efter först och sedan sa han på estniska ”(estniska) Vem berättar för dig? Vem berättar för mig? Om de hittar den, låt dem dricka!” Och så var saken klar.

Bäst att ta en sak till då innan det... Det var en söndagseftermiddag. Vi stod uppe vid Askomhusen, skulle gå ut och lägga nät. Jag vet att de stod och funderade först. Man brukade hålla rådslag om man vågade gå ut. Och så blev det så att man skulle gå ut. I alla fall så var man ju två man alltid. Nu var det så att... de andra gick ut. Här blev en ensam man stående att vänta, för den andre hade inte kommit. Ingen visste, han dröjde mer och mer, han väntade och de andra gick ut och la nät. Han blev stående där.

Till slut kommer den andre lunkande. Och han som nu kom här, han förstod att den andre som väntade på honom var uppretad. Så han gick och mumlade för sig själv: ”Var nöjd med det lilla, så ska Gud din del uppfylla.” Sånär tjtade han fram och tillbaka: ”Var nöjd med det lilla, så ska Gud din del uppfylla.”

Och när han kom fram så den andre hörde om det, så sa denne: ”Vad fan har han gett åt dig då?” Ja, så var det med det.

4 Resultat

4.1 Analys av uttal

Jag kommer i detta avsnitt att redogöra för några av de mest centrala skillnaderna i uttal mellan WE:s tal på holmbomål och standardsvenska som jag hittar samt hur dessa stämmer överens med tidigare forskning om estlandssvenska ljudregler. Då jag har gjort transkriberingen med vanliga bokstäver, och inte fonetiska tecken, kommer jag att utgå från dessa i beskrivningen.

4.1.1 Vokalljud

För vokalljuden bedömer jag att följande punkter är de mest relevanta att ta upp:

- Förhållandet mellan *a* och *å*
- Förlängda vokaler
- Delabialiseringen som förklarande förhållandet mellan *y* och *i* samt mellan *ö* och *e*
- Diftonger

Flera ord där standardsvenskan har kort *a* uttalas av WE med långt *å*. Detta tycks i regel gälla före *nd*, som i *strå:nde* [stranden] och *lå:nd* [land]. Danell menar att det estlandssvenska långa *å*-ljudet allmänt motsvarar fornsvenskans långa *a*. Att det kommit att ersätta även kort *a* har att göra med att detta tidigare förlängts, dels före *nd* men även före en rad andra ändelser, till exempel *ng* (Danell 1905: s.128f). Detta kan förklara varför *å* i WE:s tal oftast är långt även i *gå:nge* [gången] där standardsvenskan har kort *å*. Konsonantförbindelser med *t* efter fornsvenskt *a* räknas av Danell inte upp som orsak till förlängning av vokalen och det kan förklara varför WE säger *lå:ngor* [lång], men *langt* [långt]. Sammantaget innebär detta att estlandssvenskan, liksom standardsvenskan ofta ersätter fornsvenskt *a* med *å*, men att reglerna för detta ser annorlunda ut. Tiberg framhåller dock (1962: s. 44) att de ändelser som Danell nämner förlänger föregående vokalljud allmänt i estlandssvenskan och således gäller detta inte bara det fornsvenska *a*-ljudet.

Det finns även fler exempel i WE:s tal då vokalljudet tycks vara längre än i standardsvenskan, till exempel i *ru:m* [rum], *somarn* [sommaren], *let* [lätt] och *ret* [rätt]. I de båda första fallen tycks förklaringen vara att de står före *m*, då detta har lett till att äldre lång vokal har bevarats i estlandssvenskan (Tiberg 1962: s. 36). Exemplet *somarn* är visserligen otydligt. Tiberg betecknar i detta ord *o* som kort följt av ett kort konsonantljud (a.a. s. 37), medan jag har tolkat samma vokalljud som långt. Som Tiberg framhåller är det dock ett *o*, och inte ett *å* som på standardsvenska, vilket gör bedömningen om vokalljudets längd svårare. Ett tydligare exempel på när estlandssvenskan tycks ha ett *o* där standardsvenskan har *å* i uttalet, men där ljudet fortfarande är kort finner jag hos WE i *sockar* [sockor].

För *let* gäller regeln att äldre långt *e* allmänt är bevarat och även motsvarar långt *ä* i de flesta fall. Dock ska ingen av dessa regler gälla vokalen om den står invid *r* (Tiberg 1962: s. 35f). WE:s uttal av *ret* tycks således gå emot denna regel. Det är möjligt att olika uttalsregler gäller för vokalljudet utifrån om det följs av *r* eller föregås av *r*, med tanke på att WE konsekvent uttalar *här* och *där* med långt *ä*. Tibergs exempel visar dock att långt *ä* ska vara det gällande oavsett var vokalljudet står invid *r*, och således kvarstår WE:s uttal av *ret* som något som går emot regeln. Det finns även en antydning om att WE:s uttal visar på en skillnad mot det övriga Nucköområdet (se avsnittet *Jämförelser med äldre material*).

Ord där standardsvenskan har *ö* har i WE:s tal *e*, både som kort och långt, till exempel *berja* [börja], *he:ste* [hösten], *meda* [möda] och *kepor* [köper]. Samma förhållande gäller för *y* där WE istället har *i*, som i *ni* [ny], *liftar* [lyktor] och *ixe* [yxa]. Båda dessa förhållanden förklaras av delabialiseringen, det vill säga förlusten av läpprundning för vokalljud, vilket är något som samtliga estlandssvenska dialekter har gemensamt (Tiberg 1962: s. 45). Som de används i standardsvenskan existerar således inte *ö* och *y* på estlandssvenska. Däremot finns ljudet som ligger mellan *ö* och *u*, som i *jöLe* [julen].

Som exempel på diftonger finner jag främst fallande i WE:s tal. Till exempel har vi *ai* i *bLai* [blev] och *raive* [reven], *ae* i *maera* [mera] och *oi* i *koilde* [kvällen]. Exempel på när standardsvenskt *ö* motsvaras av diftong finns i *braut* [bröt] och *fraus* [frös]. Som exempel på stigande diftonger har vi *liustor* [ljuster] och *tianar* [tjänsteman]. Vissa ord där stigande diftong bör gälla uttalas dock inte som beskrivet i tidigare forskning. WE säger till exempel konsekvent *sjo* [sjö] med ett främre *sje*-ljud och inte *sio* som Tiberg lyfter fram som exempel (1962: s. 32). Funktionen som halvvokal för *i* tycks heller inte gälla i det fall där WE säger *(d)jör* [djur]. En rest av det inledande *d*-ljudet antyds, men det är inte lika tydligt som det tycks vara i Danells exempel *diur* (1905: s. 17). Exempelen kan tyda på att WE tappat diftongerna något i tal på holmbomål på grund av standardsvenskt inflytande.

4.1.2 Konsonantljud

För konsonantljuden bedömer jag att följande punkter är de mest relevanta att ta upp:

- Hårt uttal av *g* och *k*
- Användningen av *ft* för *kt* och *pt*
- Kakuminalt (tjockt) *l*
- Användningen av *h*
- Kort konsonantljud efter kort vokalljud

Konsonantljuden *g* och *k* uttalas av WE hårt förutom främst då han övergår till standardsvenska. Detta gäller oavsett om konsonanten står först, som i *gära* [göra] och *keras* [köras], eller på annan plats, som i *berg*. Regeln verkar även gälla i konsonantsammansättningar, som i *sterskilt* [särskilt]. Dock gäller den inte när WE säger *kansje* [kanske] med ett främre *sje*-ljud, vilket möjligtvis kan förklaras med ett standardsvenskt inflytande. Även vid *ng* hörs ofta ett *g*-efterslag före vokal, till exempel i *gå:nge* [gången]. Tiberg framhåller denna oförmjukning som ett bevarat ålderdomligt drag, gemensamt för alla estlandssvenska dialekter (1962: s. 55). Minst konsekvent är WE i användningen av *g*, som han i vissa fall uttalar som *j*, även vid tal på holmbomål i övrigt.

Ord där standardsvenskan har *kt* eller *pt* uttalas för det mesta av WE med *ft*, till exempel *rifitit* [riktigt], *vaftar* [vaktar] och *(d)juft* [djupt]. Danell menar att förbindelsen är karakteristisk för Nuckömålet (1905: s. 170). Ord med *p* respektive *k* kan på detta sätt bli homofoner, vilket också Danell visar med exemplet *hjälp* [hjälpa] och *hälke* [fjäska] som båda i supinum blir *hälft* (a.a. s. 173). Även i WE:s tal finns två ord som borde vara homofoner, vilket de dock inte är. Vid ett tillfälle säger han: ”ta had hläft ut petroleum” [de hade släppt ut petroleum] och vid ett annat: ”men nu had jo máshena hläckts av vattne” [men nu hade ju maskinen släckts av vattnet]. Utan hjälp från sammanhanget borde *släckts* och *släppt* lätt kunna sammanblandas om uttalsregeln hade följts. Att WE i *hläckts* uttalar *kt* beror dock förmodligen på ett standardsvenskt inflytande.

Det kakuminala (tjocka) *l*:et, i min transkribering *L*, är genomgående i WE:s tal, till exempel i *bLai* [blev], *föLa* [fåglar] och *teL* [till]. I vissa fall hörs snarast ett *r*-ljud i ord där standardsvenskan har *l*, som i *skordor* [sköld] och *axar* [hjulaxel]. Enligt Tiberg (1962: s. 53) är kakuminalt *l* förekommande i nästan alla estlandssvenska dialekter. Det ska dock aldrig användas som inledande ljud. Vad gäller sambandet med *r* framhåller Danell (1905: s. 185)

att detta *L* i flera fall har ersatt ett äldre *r* och även att *r* sporadiskt kan bytas mot *L*, som i *fagoL* [fager]. Vad gäller förhållandet då *r* tycks ersätta *L* menar Danell att detta kan gälla för *rd* (a.a. s. 170), vilket förklarar WE:s uttal av *skordor*. Belägg för att *L* uttalas *r* i *axar* tycks dock saknas i tidigare forskning.

Användningen av *h* gäller olika kombinationer i WE:s tal. Den mest utmärkande torde vara att *sl* nästan helt konsekvent uttalas med ett inledande tonlöst *l*, närmast *hl*, som i *hläft* [släppt], *hlafta* [slakta] och *alhlå* [slå alfågel]. Dessutom är *h* inledande ljud i *hem* [vem] och *hårka* [orka]. Även i tidigare forskning används *hl* som beteckning för det tonlösa *l*-ljudet och Tiberg menar att denna ljudregel finns i nästan alla estlandssvenska dialekter och även vissa övriga svenska mål (1962: s. 58f). Vad gäller *hem* lyfter Danell (1905: s. 176) fram detta som exempel på att *h* har behållits från äldre stavning framför *v*, men att detta *v* dock bortfallit i *hvem*. Detta kan även förklara en rad av de säregna orden i estlandssvenskan som dock tycks ha genomgått en större utveckling, till exempel *håla* [vad] som bildats av det äldre *hvad slag* och *håtes* [varje] som Danell misstänker härröra från det äldre *hvar tids* (a.a. s. 28). Danell har även med *hårka* som exempel, men menar att detta inledande *h* inte har någon motsvarighet i äldre svenska (a.a. 177).

Slutligen har vi fenomenet med kort vokal följt av kort konsonant. Då detta inte finns i standardsvenskan, där en kort vokal alltid följs av ett längre konsonantljud, har detta varit det svåraste att hitta exempel på i WE:s tal. Jag har nöjt mig med att i transkriberingen markera de ord där jag tycker att detta är tydligt och som nämnt har jag låtit bli att ta med vissa ord som till exempel Tiberg lyfter fram som exempel på detta. De som jag har tagit med innefattar till exempel *vikor* [veckor], *mila* [mellan] och *gära* [göra]. Enligt Danell (1905: s. 209) gäller denna regel för ljudföljd i tvåstaviga ord, som bevarat fornsvenskt drag, om konsonanten mellan stavelserna är *k*, *p*, *t*, *l*, *m*, *n*, *r* eller *s*. Då alla ord som jag har tagit med har en sådan konsonant har jag förmodligen hört rätt beträffande ljudet i dessa. Dock borde det också finnas en rad ord där jag inte har lyckats urskilja denna ljudföljd. En risk med att ta med samtliga tvåstaviga ord med någon av konsonanterna som Danell räknar upp hade å andra sidan varit att jag lätt hade kunnat missa eventuella fall där WE inte följer ljudregeln, till exempel beroende på ett standardsvenskt inflytande.

4.2 Analys av grammatik

Jag kommer i detta kapitel att redogöra för de exempel jag har funnit på systematiska grammatiska drag i WE:s tal på holmbomål samt de belägg för dessa som tidigare forskning ger.

4.2.1 Substantiv och genussystem

Nuckömålets substantivböjning och genussystem

Nuckömålet, till vilket holmbomålet hör, har tre genus. Substantiven är således maskuliner, femininer eller neutrer och böjs olika i enlighet med detta. Vanligast är att maskulina substantiv har ett ändelse-*n* för bestämd form singularis samt ett ändelse-*a* till stammen för bestämd form pluralis. Femininer har oftast ett ändelse-*a* för bestämd form singularis samt en *na*-ändelse till detta för bestämd form pluralis (Danell 1905, s. 22). Exempel på två maskulina substantiv, varav det första har den vanligast förekommande böjningen, hämtade från Danell är som följer:

	obest. sing.	best. sing.	obest. plur.	best. plur.
m. fisk:	<i>fisk</i>	<i>fisken</i>	<i>fiskar</i>	<i>fiska</i>
m. gris:	<i>gris</i>	<i>gris'n</i>	<i>griser</i>	<i>grise</i>

Två feminina substantiv, varav det första böjningsmönstret är vanligast förekommande är:

	obest. sing.	best. sing.	obest. plur.	best. plur.
f. höna	<i>hen</i>	<i>hena</i>	<i>henar</i>	<i>henana</i>
f. bok	<i>bok</i>	<i>boke</i>	<i>bekor</i>	<i>bekre</i>

Som synes ovan är det enklaste sättet att skilja en maskulin från en feminin oftast att se på den bestämda formen. Även om de bestämda formerna i pluralis kan likna varandra har i regel alla maskulina substantiv samma ändelse-*n* där de feminina har en vokal för bestämd form singularis.

Vad gäller neutrerna kan dessa oftast urskiljas på samma sätt som i modern

standardsvenska med artikeln *ett* framför obestämd form singularis. Annars kan vissa neutrer, i och med böjningen, vara svåra att skilja från femininer, vilket exemplet nedan visar. Den vanligaste böjningen för bestämd form singularis är dock ett ändelse-*e* och för bestämd form pluralis gäller en *na*-ändelse till detta:

	obest. sing.	best. sing.	obest. plur.	best. plur.
n. arbete	<i>arbet</i>	<i>arbete</i>	<i>arbeter</i>	<i>arbetena</i>
n. nystan	<i>nista</i>	<i>nista</i>	<i>nistar</i>	<i>nistana</i>

För Nuckömålet gäller genusböjningen även den nominativa formen av tredje persons pronomen i pluralis med uttalen *tä* för maskuliner, *tår* för femininer samt *tåm* för neutrer eller som sammanfattning av personer av båda könen och dessa har även varianter med *d* som begynnelsebokstav då det har trycksvag ställning i satsen (Lagman 1979: s. 71).

Förutom detta lyfter Danell fram (1905: s. 19) att räkneordet *två* böjs efter genus på Nuckömål och uttalas *få* för maskuliner, *får* för femininer och *tu* för neutrer. Lagman menar dock att gemensamt för nästan alla estlandssvenska dialekter är att samtliga räkneord upp till *tolv* böjs efter genus, men att *två* specifikt är böjt både i attributiv och i predikativ ställning där övriga endast böjs i predikativ (Lagman 1979: s. 69). Enligt Lagman är även *en* fullt genusböjd och uttalas *änn* för maskuliner *ain* för femininer och *äitt* eller *ett* för neutrer.

Exempel från WE:s tal

Singularis:

Som pronomen för tredje person singularis för maskuliner använder WE *en* för såväl subjekt som objekt, i variation med *han*, endast som subjekt. Detta *han* är inte enbart till för beskrivande av levande varelser av manligt kön utan används av WE om alla maskuliner, som till exempel i *han tien* [den tiden]. I följande utdrag ser vi användandet av båda pronomenvarianterna för maskulinen *engolsman*, eller möjligen för den icke-uttalade *båten*:

Ja tänkor spesiellt opa en tårskfLäck här nårr om måjaken. He var en engolsman såm had gåe... sunke där. Håla... om e var försäkringsbedrägeri eller e va att ta sänkt en i alla fall. Han var på (d)juft vatten. Han var opa aurta faomn vatten.

För femininer använder WE *a* som tredje person singularis i nominativ och objektsform och dessutom kan *hon* användas på samma sätt som *han* för maskuliner, som i *opa hon visa* [på det viset]. Anmärkningsvärt i det exemplet är även att substantivet *vis*, som är ett neutrum på

standardsvenska, av såväl pronomen som bestämd form att döma, är en feminin på holmbomål. Följande utdrag handlar, likt det förra, om en båt, men om den specifika typen *rupa* som tycks vara en feminin:

Helst ha:de man rupa såm var... Rupa var så giord en...hon hade aktorspegoL va...hon var änte rund i aktern utan e var... a ...hon var tver alltså e aktern me spegoL.

Som vi ser använder WE *hon* som pronomen och är eventuellt på väg att använda *a* som subjekt vid ett tillfälle, men kommer av sig. Det saknas för övrigt inte exempel på när *a* används, som vid tal om femininen *gedda* [gäddan], då WE säger: ”Å stor var a” [Och stor var den].

För neutrer gäller i regel *he* för samtliga former, alternativt *e* beroende på position i satsen och närliggande konsonanter. Dessa återfinns överallt där standardsvenskan hade skrivit *det*, som i ”he bruke” [det bruket] och ” på såndan var e jo ben” [på söndagen var det ju bön].

WE:s användning av pronomen i singularis verkar stämma överens med den norm för estlandssvenskan i allmänhet som Lagman beskriver (1979: s. 71). Ibland tycks han blanda maskulina och feminina pronomen för ett och samma ord, vilket skulle kunna tyda på inkonsekvens. Närmare studier visar dock att han tvärtom förmodligen är väldigt konsekvent:

Å ve kasta ut allt va ve... men nu had jo máshena hläckts av vattne va. Å då var jo frågan om hon nu hade kasta ut, så ja satt opa veven å dro. Första varve såm ja dro så ikring så... uta snaps å allting så sprang en igång. Efteråt förstår ja att motorn var kokande varmor

Men annars så... ja vet en de förekam e man... om had gammoL baite, stremmgar spesiellt om man... tårskan to änt uti. Men fLåndra var en kånstian fisk. Han to uti om stremmgan var söror elldor... ja, had ståe då e var... berja bLi rottindor... fLåndra höggd en e fräst. Hon tyckte om gammoL baite.

Utdragen ovan kan tyckas förvirrande. Frågan är varför WE först kallar *máshena* [maskinen] för *hon* och sedan för *en* samt hur *fLåndra* [flundran] först kan heta *han* och sedan *hon*. Att båda orden är femininer kan vi anta då vi av sammanhanget förstår att de står i bestämd form singularis och följer regeln med *a*-ändelse. Således borde båda benämnas uteslutande som *hon*. Min tolkning är att WE byter referent i båda utdragen och därför, förmodligen omedvetet av taltempot att döma, gör en ny bedömning om genus. Resultatet blir ett genusbyte. Det senare *en* i första utdraget syftar förmodligen på *motorn*, som i detta utdrag är böjt som en maskulin. Vid ett tidigare tillfälle säger visserligen WE: ” Ve had he bruke på HåLme att motora satt fram i steven på båten.” [Vi hade det bruket på Holmen att motorerna satt fram i stäven på båten], men enligt min tolkning är *motora* bestämd form pluralis. De andra gånger

som han böjer ordet i bestämd form singularis säger han *motorn* och därför är det troligare att han använder pluralis, där man kan tycka att det borde vara singularis, än att han slarvar med genusböjningen i utdraget om *máshena*.

Det andra utdraget är tydligare. Det tidiga *han* syftar förmodligen på ordet *fisk*, vilket Danell lyfter fram som en maskulin, och när det senare endast står *fLåndra* blir det självklara pronomenet *hon*.

Pluralis:

I följande utdrag från transkriberingen kan vi se hur WE beskriver maskuliner i plural:

He var en sándaseftermidda, ve sto opp ve Askåmhusena, skulle gå opa legge. Vet da sto å fundera först. Man bruka håll rå om man våga gå ut. Å så bLai e så en man skulle gå ut. Alla fall så var man ju få man allti. Nu var e så en... te aror gingo ut. Här bLai en esandan man ståandor å venta fer annan had änt komi.

Här finns exemplet *få* i samband med substantivet *man* och vi kan anta att det är konsekvent böjt efter en maskulin. Substantivet står i singularis men bör förstås i pluralis. Vi finner även pronomenet *te* (tä) i *te aror* [de andra] samt en variant av detta i trycksvag ställning, *da*, som Danell (1905: s. 19) nämner som möjlig vid sidan av det annars gällande *dä* för Nuckömålet. Att detta används i stället för *tåm* eller någon liknande motsvarighet till detta tyder på att personerna som berättas om alla är av manligt kön.

Vad gäller pluralis av femininer kan följande utdrag studeras:

Nå, sen skulld fisktunnana keras ner. He bLe ofta kvinnfålkes **gåra**. He skulle keras ner. He var jo... tår fingo jo åfta häLp då opa gård'n. Får tunnar åt gå:nge, maera dro änt hästen.

I denna meningsföljd finner vi både pronomenet *tår* samt räkneordet *får*. Pronomenet syftar på, det indirekt uttalade ordet, kvinnorna, som vi kan anta är en feminin. Räkneordet syftar på *tunnar*, vilket innebär att även detta är feminint. Dess bestämda form pluralis i *fisktunnana* tyder även på detta. Användningen av *tår* och *får* i detta utdrag bör därför kunna ses som konsekvent genusböjning. Det finns också några få exempel på *tår*, då det blir *dår* i trycksvag ställning:

ta had hlåft ut petroleum... och för och dämp sjoen då germ brenningana koma in och ta lyckast koma germ dår.

De två sista orden uttalas snabbt och kan tyckas sitta ihop, men jag har gjort tolkningen att de är två ord och ett exempel på byte av begynnelsekonsonant, *t* till *d*, i trycksvag ställning eftersom *dår* har svagt tryck i förhållande till *germ* [genom] och böjningen av *brenningana* [bränningarna] tyder på att det är en feminin.

WE:s tal rymmer ganska få exempel på pronomen för neutrer i plural, men i följande utdrag finner vi ett exempel på räkneordet *två*:

Luften sto alldeles still, vi skulld ut va... ve hade deLa åpp manskape e tu... få... tu *gäng*. Ana gick då ut mot måjaken, ana gick neråt, å hamne teL.

WE ändrar sig här två gånger om vilken form av räkneordet *två* han ska använda. Han bestämmer sig dock för den form som enligt genussystemet bör vara den korrekta, *tu*, då *gäng*, på standardsvenska, är ett neutrum. Dock förekommer *gäng* endast i detta utdrag och uttalas med *j* som inledande ljud, vilket kan tyda på att ordet egentligen inte finns på holmbomål.

Jag finner inget tydligt exempel på när WE använder *tåm* för att beskriva neutrer eller sammanfatta personer av olika kön. Då han använder *dåm* tycks det vara i samband med övergång till tal på standardsvenska och jag har tolkat det som användning av standardsvenskans enda uttalsform av tredje person pluralis nominativ.

Vad gäller genusböjning av samtliga räkneord upp till *tolv* finns det för få exempel för att det ska gå att göra en säker bedömning av huruvida de böjs efter genus i predikativ ställning. Dock uttalar WE räkneordet *tre* vid ett fåtal tillfällen och följande två utdrag tyder på att en genusböjning används:

Ve vor all trior då, breor, Harald å Rikard å ja

ja kåmmer inte riktigt i hoare håla ti e var men... he var straxt efteråt. Om e var får **vikor**, Om e var tri **vikor**...

I det övre utdraget står *tre* i predikativ ställning och heter *trior* och i det undre står det i attributiv ställning till *vikor* [veckor] och heter *tri*. I och med ordet *breor* [bröder] förstår vi att de som omnämns i första utdraget alla är män och således kan vi anta att *trior* är ett maskulint böjt *tre*. Ordet *vikor* är feminint av det tidiga *får* att döma, men eftersom *tri* här står i attributiv ställning kan vi inte göra en bedömning om genusböjning i predikativ ställning. Det vi kan se är att räkneordet *tre* har olika böjning i attributiv och i predikativ ställning och jag

har inte hittat några andra exempel på det som predikativ. Böjningen som här syns är dock samma som Lagman framhåller för maskuliner, och hade det i första utdraget handlat om kvinnor så skulle det i teorin ha hetat *triar* (Lagman 1979: s. 69).

Det finns även ett exempel på böjning av räkneordet *tio* som jag inte finner någon tydlig förklaring för i tidigare forskning. Vid beskrivning av femininen *tunna* säger WE vid ett tillfälle ”En tian tunnar kunde man räkön me” [En tio tunnor kunde man räkna med]. Detta *tian* kan jämföras med attributet *ti* till ett neutrum i ”ti kilo” [tio kilo]. Enligt Lagman är regeln att genusböjning av räkneord i attributiv ställning endast gäller *två*, så att huvudorden har olika genus borde inte ha betydelse. Således är det oklart vad skillnaden mellan dessa böjningar av *tio* beror på.

Som exempel på tregenusböjning av *en* har vi att WE säger ”en lihlan kess” [en liten kasse] men ”ain grena **vatomass**” [en grön vattenmassa]. Att *kess* är maskulint och ***vatomass*** är feminint förstås av böjningen av adjektiven (se avsnittet *Adjektiv*).

Genusböjningen av *en* verkar dock inte användas lika konsekvent som av *två*. Till exempel säger WE i lika stor utsträckning *ain sak* som *en sak*, vilket gör det lite svårt att bedöma om detta substantiv är feminint eller maskulint. Vid ett tillfälle säger han dock ”ain lilla sak” [en liten sak] och böjningen av adjektivet tyder på att *sak* på holmbomål är en feminin. Detta tyder på att han, då han säger *en sak*, går över på standardsvenska.

Vad gäller neutrer säger WE aldrig *äitt*, utan alltid *ett*, som i *ett brått* [ett brott]. Möjligheten att diftongen är något som WE tappat under tiden i Sverige står här mot en antydning om att formen *ett*, som Lagman också nämner, är den gällande för holmbomålet (se avsnittet *Jämförelser med äldre material*).

Övriga iakttagelser av substantiv och genussystem:

Ibland använder WE *den* i sitt tal, men i regel sker detta då han övergår till standardsvenska eller vid datering, som i *den tjuvfjärde februari*. Således bör ovan beskrivna pronomina i singularis vara det i regel gällande för holmbomålet.

Det vanligaste av de tre beskrivna pronomina i pluralis är *da* i variation med *te*, *ta* eller *tä* då det är tryckstarkt. Att detta skulle bero på att personerna som pronomenet syftar på i regel är män motsägs av följande utdrag:

Ta had enkom målldar, da kalla fer målld, såm da ha:de då da rensa tårskén, miggana. He var en urhåLka tresstam.

Ordet *miggana* betyder kvinnorna och i enlighet med genussystemet borde dess pronomen vara *dår* i detta fall. Detta utdrag tyder dock på att det maskulina pronomenet i vissa fall kan ha trängt ut de övriga i tredje person pluralis, även om WE i de flesta övriga fall använder *tår* vid beskrivning av femininer. Det faktum att jag inte finner något tydligt exempel på när WE använder *tåm* tyder också på detta.

4.2.2 Adjektiv

Nuckömålets adjektivböjning

Danell lyfter fram böjningen av adjektiv som ett bevarat ålderdomligt drag i Nuckömålet, då starka ändelser, böjda efter kasus, används (Danell 1905: s. 18). Funktionen med dessa ändelser är dock endast att skilja på adjektiv i attributiv och predikativ ställning. Adjektiven kongruensböjs med substantiven som följer tregenussystemet och ser därför olika ut beroende på vilket substantiv som åsyftas, samt vilket numerus detta står i. Med hjälp av exempel från Lagman (1979: s. 67f) kan följande tabell ritas upp för komplett adjektivböjning i Nuckömålet:

	mask.	fem.	neutr.
sing. attr.	storan	stora	stort
plur. attr.	stor	stor	stor
sing. pred.	storor	stor	stort
plur. pred.	storor	storar	stor

Vi kan alltså se om ett åsyftat substantiv är en maskulin, feminin eller ett neutrum om det i singularis har ett adjektiv som attribut, då det enligt dessa regler heter *änn storan man*, *ain stora migg* och *äitt stort hus*. Attribut till substantiv i pluralis har dock endast den rena stammen av adjektivet och detsamma gäller för adjektiv i predikativ ställning syftande på en feminin i singularis eller ett neutrum i pluralis.

För bestämd böjning används också den rena stammen för samtliga genus och numerus (Lagman 1979: s. 67). Det bör alltså till exempel bli både *han stor man* och *hon stor migga* (mina exempel). Komparationsformerna kan vara antingen ändelsena *-re*, *-st* eller *-a*, *-ast* som i *braia* [bredare], *braiast* [bredast] (a.a. s. 69).

Exempel från WE:s tal

Attribut:

För bedömning av WE:s användning av tregenussystemet är adjektivböjningen till stor hjälp, då han tycks använda denna väldigt konsekvent efter reglerna beskrivna av Lagman. Som nämnt förstår vi att det förmodligen ska heta *ain sak*, men *en kess* utifrån attributen *lilla*, i första fallet och *lihlan* i det andra, som WE använder. Vi har även exemplen ”an vålde stora gedd” [en våldsamt stor gädda] men ”storan jarnbåt” [stor järnbåt] och ”fagran väLeik” [vacker väderlek (använt som *vackert väder*)] men ”hoita, fagra kaLkstenshäll” [vit, vacker kalkstenshäll]. Som exempel på adjektiv i attribut till neutrer kan nämnas ”gronnt vatten” [grunt vatten] respektive ”(d)juft vatten” [djupt vatten].

Även vid pluralis tycks WE:s adjektivböjning följa normen för Nuckömålet. Vid ett tillfälle säger WE ”Ve ha:de nian båt å nia máshen” [Vi hade en ny båt och en ny maskin], vilket följer reglerna för åsyftning av maskuliner respektive femininer i singularis och vid ett annat tillfälle säger han ”Han ha:de gjort ni liftar” [Han hade gjort nya lyktor], och använder sig således av den rena stammen *ni*. Visserligen säger han i ett annat utdrag ”Ve had ju biggd nia båtar” [Vi hade ju byggt nya båtar] och detta skulle kunna tyda på en skillnad i attribut för femininer respektive för maskuliner i pluralis, då *liftar* tycks vara en feminin medan *båtar* är en maskulin. Troligare är dock att ändelse-*a*:et i *nia* beror på standardsvenskt inflytande.

Böjningsmönstret för bestämd form förklarar till exempel varför maskulinen *ti* [tid] bestäms med attribut som ”Han fagor tien” [Den vackra tiden] och inte har *fagran* som attribut.

Predikativ:

Femininer och maskuliner skiljs tydligt åt vad gäller adjektiv även i predikativ ställning. Om femininen *gedda* [gäddan] säger WE ”Våldsamt stor var a” [Våldsamt stor var den], och om maskulinen *båten* säger han ”tårskbåten var rätt storor” [torskbåten var rätt stor]. Om neutrer säger WE till exempel ”he fick ju änt vara rodit” [det fick ju inte vara ruttet], med *he* syftande på det som las i torsktunnan, att jämföra med maskulinen *stremngen* [strömmingen] som vid ett annat tillfälle ”berja bLi rottindor” [började bli rutton].

Särskilt intressant är böjningen av ord som på standardsvenska har en *ig*-ändelse. Denna ändelse är i Nuckömålet ersatt av *-ot* eller *-at* (Danell 1905: s. 19). Detta syns vid åsyftning på neutrer som ”He var lite tokat” [det var lite tokigt]. För maskuliner är det dock anmärkningsvärt att en *end*-ändelse införs, likt den gällande för perfekt particip (se avsnittet *Verb*). Denna följs av en adjektivändelse och gäller både i singularis, som i ”Tårskan var

billendor” [Torsken var billig] och i pluralis, som i ”båta bLevo färdendor våre” [båtarna blev färdiga på våren]. Detta inslag av *end* förekommer i utragen endast före *or*-ändelse.

För pluralis har vi exemplen ”Å storor bLevo da” [Och stora blev de], med åsyftning på maskulinen *tårske* [torskarna], och ”tår vor bra lå:ngar” [de var bra långa], med åsyftning på femininen *målldana* [trågen].

En viss fundering väcker följande utdrag, om torsken som växt upp i vraket av skeppet *Rojál*:

Å serskilt ve Rojál ta vor stor... Oi, oi... stor svartor såm stod å lød **mila** här... hisa stor
jarnplåta opa Rojál

Adjektiven som följer på varandra har i detta utdrag olika böjning och tycks därmed syfta på olika ord. Pronomenet *ta* och böjningen av verbet *vor* innebär att det rör sig om ord i pluralis. Enligt tabellen för adjektivböjning är det endast neutrer i pluralis som ska följas av en ren stam i predikativ ställning, som *stor*, men böjningen av *svartor* innebär att detta adjektiv syftar på en maskulin i pluralis. Av sammanhanget att döma är det också maskulinen *tårske* [torskarna] som åsyftas och således borde *stor*, grammatiskt sett vara böjt till *storor*. Det standardsvenska inflytandet är förstås en möjlig orsak till att WE inte gör denna böjning, men samtidigt mindre trolig i och med att det då skulle påverka endast ett ord i en mening som i övrigt endast tycks bestå av ord och böjningar på holmbomål. Det är även möjligt att det rör sig om en uttalslättning, att *o* lätt försvinner mellan två likadana konsonanter och således att *storor* har lättare att tappa den starka adjektivändelsen än *svartor*. Slutligen kan vi också tänka oss att WE ändrar sig om åsyftat ord mellan de två adjektiven och att han möjligtvis först använder neutruböjningen för att sammanfatta individer med olika kön. Om adjektivböjningen kan användas i detta syfte går dock inte att avgöra utifrån några övriga exempel i WE:s tal.

Ett annat exempel där adjektivböjningen är oklar finns i historien om fyrvaktaren som får besök av en inspektör:

Så had'n frå: ”Varenda gång ja komor hit så är ni fulldor. Håla **gåra** ni? Varenda gång är ni fulldor.” ”Ja, kära man,” had'n soa ”Ja e från dåftarn befallt en viss mått... e viss mått brännvin om daen.” ”Ho storor e he måte?”

Det som väcker viss fundering i detta utdrag är substantivet *måt* [mått]. Den bestämda formen *he måte* tyder på att det är ett neutrum, men adjektivet *storor* tyder på att det är en maskulin. Att WE först har artikeln *en* till ordet i obestämd form tyder även på att ordet egentligen inte är ett neutrum på holmbomål, utan snarare en maskulin. I så fall är *he måte* en grammatiskt felaktig böjning och i det här fallet är det rimligtvis så att WE påverkas av att *mått* är ett neutrum på standardsvenska. Detta inflytande tycks i så fall dock inte vara tillräckligt starkt för att påverka adjektivböjningen. Den andra möjligheten är förstås att *storor* innebär en grammatiskt felaktig böjning och om detta är fallet kan det möjligen förklaras med en överdrift av dialektens starka adjektivböjning som leder till att den används för fel genus. Ett alternativ till denna förklaring är förstås också att WE inte hinner planera meningen fullt ut eftersom adjektivet kommer först och det åsyftade ordet inte är till lika stor hjälp för böjningen av adjektivet som det hade varit om det hade föregått det.

4.2.3 Verb

Nuckömålets verbböjning

Det som framför allt skiljer användningen av verb i Nuckömålet från den i standardsvenskan är numerusböjningen. Personböjning finns i princip inte (Lagman 1979: s. 73).

Både de starka och de svaga verben böjs efter numerus i presens, då presens pluralis är samma som infinitiven. Dessutom har de starka verben en speciell form för preteritum pluralis (Danell 1905: s.25). Två exempel på starka respektive svaga verb, hämtade från Danell är som följer:

	inf.	pres. sing.	pret. sing.	pret. plur.	sup.
st. komma	<i>koma</i>	<i>komor</i>	<i>kam</i>	<i>kom/komd</i>	<i>kome</i>
st. bita	<i>bit</i>	<i>bitor</i>	<i>bait</i>	<i>bito</i>	<i>bite</i>
sv. köra	<i>ker</i>	<i>kerar</i>	<i>kerd</i>	<i>kerd</i>	<i>kerd</i>
sv. tända	<i>tend</i>	<i>tendor</i>	<i>tend</i>	<i>tend</i>	<i>tend</i>

Som exemplen visar har de starka verben betydligt fler olika former än de svaga och, som verbet *koma* visar, ofta även flera varianter av preteritum pluralis. Exemplen ovan visar även

att en stor mängd verb saknar ändelsevokal i infinitiv till följd av apokope. Det som verben *bit*, *ker*, och *tend* har gemensamt är att de alla har lång stavelse. Verbet *koma* är däremot i tidigare forskning beskrivet som kortstavigt, det vill säga med kort vokalljud följt av kort konsonantljud, vilket kan tänkas förklara att det inte har genomgått apokope. Denna kortstavighet är dock något som jag inte förmår urskilja i WE:s tal, och således något som jag inte har markerat i transkriberingen.

För passivum i preteritum och supinum gäller ändelsen *-st*, som *bokast* [bakades] (mitt exempel) (Danell 1905: s. 27). Denna ändelse gäller även för deponensverb i samma former, som *åndast* [andades] (Lagman 1979: s. 75)

För presens particip har samtliga verb en *and*-ändelse följt av samma böjning som adjektiven i attributiv respektive predikativ ställning, som *roandor* eller *roandan* [roende] för maskuliner. Perfekt particip är något svårare att hitta då vissa av de svaga verben använder supinumformen, som *dronkna* [drunknad], medan andra lägger adjektivändelsen till denna, som *gaimdor* [gömd]. För de starka verben kan en adjektivändelse inledd med *end* läggas till supinumformen eller så kan den rena supinumformen användas, och detta kan variera för ett och samma ord. Det kan alltså lika gärna heta *brutendor* som *brute* [bruten] (mitt exempel) (Danell 1905: s. 27)

Exempel från WE:s tal

Numerusböjning:

Det finns gott om exempel på numerusböjda verb i WE:s tal. Till exempel skiljer han mellan singularis *ska* och pluralis *ske* och mellan singularis *gick* och *kam* och pluralis *gingo* och *kom*. Vi har även exemplen *bLevo* [blev], *vor* [var], *sott* [satt] och *fingo* [fick]. För det mesta tycks användningen vara konsekvent förutom vid övergång till standardsvenska.

Verbet *håva* [ha] har ett speciellt böjningsmönster. Det tycks sakna numerusböjning i preteritum, då det uttalas *had* både för singularis och för pluralis, och är således svagt. Ofta säger WE även *hade* eller *ha:de* men detta har jag tolkat som standardsvenskt inflytande. Enligt Lagman (1979: s. 73) ska verbet ha blivit endast ett hjälpverb vid perfekt och pluskvamperfekt i Nuckömålet och därför då sakna numerusböjning även i presens. Vid perfekt ska det heta *ha* för båda numerus och vid pluskvamperfekt *had*. För perfekt pluralis tycks *ha* vara det gällande i WE:s tal, som i ”He e ain traditjon såm vårt ha had” [Det är en tradition som våra har haft] och ”Håla ha ni giord?” [vad har ni gjort?]. Eftersom historierna berättas i dåtid finns det dock få exempel på perfekt i allmänhet och perfekt singularis i synnerhet. När han vid ett tillfälle använder perfekt singularis säger han ”Har du sitt noa

sprit?” [Har du sett någon sprit?] och använder således den standardsvenska formen där han enligt Lagman borde ha använt *ha*. Detta förklaras förmodligen av det standardsvenska inflytandet.

Strax efter denna replik, som ingår i ett citat, använder han perfekt pluralis i ”Hått hå ta lagd spriten?” [Vart har de lagt spriten?] (egentligen bör förmodligen *hank* [var] och inte *hått* [vart] användas). Uttalet *hå* i stället för *ha* kan tyda på en viss förskjutning från regeln om att hjälpverbet *ha* inte ska numerusböjas till skillnad från *håva* som annars används för presens pluralis av verbet. Dock är det inte likt exemplet då han fullt ut använder denna böjning i ”He måste bli så en föla håva svårt te få vatten” [Det måste bli så att fåglarna har svårt att få vatten]. En rimlig slutsats bör i och med detta vara att uttalet *hå* beror på det föregående *hått* som påverkar vokalen från *a* till *å*.

Starka och svaga verb:

Flera verb som är starka i standardsvenskan tycks behandlas som svaga på holmbomål, till exempel *hålla*. Det tycks heta *håll* i infinitiv, enligt utdraget ”man bruka håll rå” [man brukade hålla rådslag]. Vid ett annat tillfälle säger WE ”ve hådde å:ndan när ve försökt koma ut i germ brote” [vi höll andan när vi försökte komma ut igenom brottet]. Detta tyder på att *höll* på standardsvenska blir *hådde* i pluralis på holmbomål. Då inte vokalen skiftar eller verbet ändas på *o* liknar det inte de starka verb som såväl Danell som Lagman beskriver. För att kunna kategorisera verbet som starkt eller svagt kan vi även studera formen för preteritum singularis. Vid ett annat tillfälle talar WE om *båtbaine* [båtbenet], ett ben som torskreven drogs över på båtrelingen, och säger ”He var inget ann såm hålt.” [Det var inget annat som höll]. Variationen mellan *d* och *t* finns i en mängd ord i WE:s tal och borde inte ha någon betydelse för numerusböjningen. Ändelsevokalen *e* i det första exemplet kan dock tyda på att det finns en speciell böjning av preteritum pluralis och således kan verbet ändå vara starkt. Vid ytterligare ett tillfälle säger dock WE ”Men ve håld jo längre te sjos å han håld längre in här.” [Men vi höll ju längre till sjöss och han höll längre in här]. I detta utdrag uttalas verbet identiskt för subjekten *ve* och *han*. I och med detta verkar verbet inte ha någon pluralböjning i preteritum. Detta skulle innebära att uttalet av verbet i det första exemplet inte ska vara *hådde* men uttalas fel, eller att jag misstolkar uttalet som detta. Sammantaget finns det dock mer som tyder på att verbet är svagt på holmbomål.

Intressant är också verbet *fall* [falla] som är kategoriserat som ett starkt verb allmänt i estlandssvenskan men som har en preteritumform singularis identisk med infinitiven (Lagman 1979: s. 74). Detta verkar stämma överens med WE:s språkbruk enligt följande utdrag:

vantana voro väl dålia, håla e var å... förvanta gick av, a fall ner me maste e båten, såm tur var så fall en inte i sjoen.

I pluralis preteritum ska verbet, enligt Lagman, böjas till *fullo* eller *follo*. WE gör dock inte denna böjning:

liftana fall i sjoen, båda liftana, men e var gronnt vatten...så han gjorde väl om e

Även när WE talar om *liftana* [lyktorna], det vill säga ett substantiv i pluralis, använder han alltså *fall*. Detta kan möjligtvis förklaras av standardsvenskt inflytande, i och med avsaknaden av specifik böjning för pluralis preteritum, men det sker inte i en övergång till standardsvenska. Uttalet av *fall* är inte heller likt det standardsvenska *föll* och således kan det även vara möjligt att WE behandlar verbet som svagt, även i tal på rent holmbomål, och därför inte har en speciell böjning i detta fall.

Deponens och passivum:

Passiva verb i preteritum förekommer inte särskilt ofta i texten förutom i historien om torsksaltning:

Saltlåkan re:nd om goLve å... tunnana skoast ivi då å tå' skulle ju läggas fulla

Verbet *skoast* i ”tunnana skoast ivi” [tunnorna sågs över] är ett tydligt exempel på preteritum passivum för det i övrigt ofta förekommande *skoa*, som för sig inte riktigt kan översättas med *se* utan snarare *titta* eller *skåda*. I ett senare utdrag finns fler exempel på passiva verb i preteritum:

Alla fall så, ladst tårsken e tunna då. Låkan skulle vara uppteL åsså hlost opagiorda å

Vi har här verben *ladst* [lades] som syftar på att torsken lades i tunnorna och *hlost* [slogs] till vilket substantivet *giorda* hör, och som av sammanhanget att döma är tunnbandet som spände ihop tunnan och kan jämföras med *gördel*.

Vad gäller deponensverb säger WE vid ett tillfälle *lyckast* [lyckades], men de övriga gånger han uttalar ordet är det på standardsvenska. Förutom detta finns det inga exempel på deponensverb.

Presens particip:

Som exempel på presens particip som finns i WE:s tal har vi ”han bLai tär ståandor” [han blev där stående] och ”så kam der en man motsimmandor” [så kom där en man simmande mot].

Som för adjektiven ska denna *or*-ändelse gälla framför allt vid referering i predikativ ställning till maskulina substantiv, vilket är fallet med båda dessa exempel. När WE vid ett tillfälle talar om femininen *kerra* [kärran] säger han ” Å kerra skulle dräas haim å då bLai a ståe tär” [Och kärran skulle dras hem och då blev den stående där]. I det här fallet blir presens participen *stående* till *ståe*. Att en *or*-ändelse saknas stämmer överens med reglerna för adjektiv syftande på en feminin i singularis men här är även *and*-ändelsen borta. Formen *ståe* är också supinumformen av verbet *stå* och detta tycks stämma överens med regeln om att vissa verb kan ha den rena supinumformen som particip. Detta motsägs förstås av att denna regel ska gälla perfekt particip och inte presens particip, där en *and*-ändelse ska vara det gällande. Det är således oklart om WE här är konsekvent i sin användning av participen.

En svårighet med att bedöma hur böjningsmönstret ser ut är också det standardsvenska inflytandet. Vid ett tillfälle säger WE ” böttne skulle vara passande” [botten skulle vara passande]. Böjningen av substantivet i bestämd form singularis tyder på att detta är feminint, men det är svårt att säga huruvida *passande* är ett grammatisk rätt predikativ eftersom han vid ett annat tillfälle säger ”Tårskfiskedaen kunde va krävande” [Torskfiskedagen kunde vara krävande]. I det senare fallet verkar han inte följa den estlandssvenska grammatiken då maskulinen *daen* borde leda till en *or*-ändelse på verbet i presens particip.

Även vid syftning på neutrer är det svårt att bedöma mönstret. När WE talar om ett vatten som passande för alfågel säger han just *passande* och detta kan vara en standardsvensk form. Vid ett tillfälle säger WE ”baite bLevo liggiandor på böttne” [betet blev liggande på botten], vilket skulle kunna tyda på att en *or*-ändelse är det gällande även för neutrer. Dock är det, utifrån utdraget, oklart om *baite* är ett neutrum, som *bete* på standardsvenska, och skrivet i bestämd form singularis. Pluralböjningen *bLevo* tyder på att det snarare ska förstås som *betena*, och formen för denna skrivning av bestämd form pluralis tyder på att substantivet är maskulint på holmbomål. Om detta stämmer, följer WE endast reglerna för adjektiv där *or*-ändelsen bibehålls för maskuliner även i pluralis och således kan vi inte dra någon slutsats om presens particip för neutrer.

Sammantaget finns det för få exempel på presens particip för att kunna bedöma vad som är den gällande formen för vart och ett av de åsyftade orden och det standardsvenska inflytandet försvårar också analysen.

Perfekt particip:

Följande utdrag visar två exempel på perfekt particip:

så nä man ha tårsken rensa och skordor så fick en ju ränn vattne av å då lag man uti sa målldana.

Vi har här orden *rensa* [rensad], som tycks ha den rena supinumformen för perfekt particip och *skordor* [sköljd] som tycks ha supinumformen plus en adjektivändelse. Om *rensa* även på holmbomål är ett svagt verb är detta den enda möjliga formen. Då det förekommer flera gånger i WE:s tal med samma böjning verkar detta stämma. Böjningen av *skordor* med den utelämnade *end*-ändelsen tyder på att även detta är ett svagt verb, men tillhörande en annan grupp än *rensa*. Båda verben syftar på maskulinen *tårskan* [torsken], vilket förklarar *or*-ändelsen i *skordor*. Exemplet visar även på en speciell funktion för perfekt particip i estlandssvenskan som ersättande av perfekt (se avsnittet *Syntax*).

En böjning av ett starkt verb i perfekt particip, vars sammanhang kräver viss förklaring, finns i historien om fågeläggen. WE beskriver här hur två män från Odensholm plockar fågelägg på en holme, vilket var förbjudet. De är nära att åka fast när tulltjänstemän oväntat kommer förbi, men håller ut hinken med ägg över relingen. WE fortsätter:

Men han skoa änt ner å tur var e. Han so änt... han so änt håla såm lo under båtsia. När'n var gåendor... så gingo da därifrån... så to en håven åsså pläcka en opp då, ett efter ett *igen* då så var bitta där *igen*

Intressant här är ordföljden "När'n var gåendor" [När han var gången], i vilken participen används på ett sätt som inte direkt används i modern standardsvenska förutom i sammansättningar som *bortgången*. Det skulle kunna vara *gåendor* [gående] som menas, men det tydliga uttalet av en *end*-ändelse och sammanhanget, då det som hände rimligtvis var efter att tulltjänstemännen redan var borta, tyder på att det är just perfekt particip av ett starkt verb, syftande på en maskulin, som här uttalas.

Övriga iakttagelser av verb:

Näraliggande tidigare nämnda verbet *fall* är verbet som heter *fell* i preteritum singularis och som WE endast ger exempel på i denna form:

man fick vara försiktig när man to ner, att man änt fell tunna så:nder

Släktskapet med *fall* är tydligt och utifrån sammanhanget att döma ska *fell* förstås som *tappade* eller möjligtvis *fällde*. Den sista bisatsen skulle i så fall kunna direktöversättas med *att man inte tappade tunnan sönder*, vilket är en sats som tycks sakna flera ord på standardsvenska. I och med detta verkar *fell* ha en betydelse som inte riktigt går att få fram genom direktöversättning.

4.2.4 Syntax

Syntaxen i Nuckömålet

De viktigaste syntaktiska dragen som skiljer Nuckömålet, i flera fall tillsammans med alla estlandssvenska dialekter, från standardsvenskan tycks enligt tidigare forskning vara:

För substantiv:

- Bredare användning av bestämd form
- Singularis i fall där standardsvenskan har pluralis
- Genitivböjning istället för preposition

För verb:

- Infinitiv använt som substantiv
- Bredare användning av particip

Den bestämda formen av substantiv används i Nuckömålet även efter genitivattribut (Lagman 1979: s. 82), och således bör det till exempel heta *båtens keL'n* [båtens kölen] för *båtens köl* (mitt exempel). Lagmans exempel på detta förhållande gäller endast singularis och huruvida en liknande regel finns för pluralis framgår inte. Vad gäller numerus framhålls dock att

maskuliner och neutrer står i singularis efter räkneord, som i *tri stain* [tre stenar], och att samtliga genus står i singularis efter pronomenet *mång* [många] (a.a. s. 82)

För substantiven gäller även för alla estlandssvenska dialekter att en genitivböjning vanligtvis används istället för prepositioner. Till exempel heter det *huses färga* [husets färgen] där vi på standardsvenska kanske snarare hade sagt *färgen på huset* (a.a. s. 83).

Verbens infinitivform används, allmänt i estlandssvenskan, ofta som ett substantiv efter preposition vid beskrivning av något som görs. Till exempel kan det heta *färe sova* [före sova] där vi på standardsvenska hade sagt *innan man gick och la sig*. Med en *s*-ändelse kan även infinitivformen uppträda efter verbet *få*, som i *fick hlåas* [fick slås] i betydelsen *blev slagen* (a.a. s. 83).

Slutligen kan presens particip användas i en del säregna uttryck som till exempel *hank ä du te ståendor?* [Var är du till stående?] i betydelsen *var bor du?* (a.a. s. 83). Perfekt particip används ofta istället för perfekt, som i *tåm håva iul-grania ut-kasta* [de har julgranen utkastad] istället för *de har kastat ut julgranen*. (a.a. s. 84) I samtliga av Lagmans exempel är perfekt participen densamma som supinumformen, vilket gäller för vissa verb (se avsnittet *Verb*). Det kan därför vara svårt att se att det är perfekt particip och inte perfekt där supinum används, men det som skiljer dem åt är att verbet hamnar sist i satsen samt att *håva* [ha] är numerusböjt, vilket det inte är som hjälpverb (se avsnittet *Verb*).

Exempel från WE:s tal

Substantiv:

Det är väldigt ont om exempel på substantiv i bestämd form efter genitivattribut i WE:s tal. Möjligtvis kan nämnas *Stavasoxen* som jag har tolkat som ett ord, men som egentligen kan sägas betyda *Stavas oxe*. Detta tyder på att regeln ändå följs. Bristen på övriga exempel på denna regel tycks höra ihop med bristen på genitivattribut. Många ordföljder med prepositioner är av det slag som Lagman beskriver som ofta ersatta av genitivattribut följt av substantiv i bestämd form. Vi har till exempel ”jarnplåta opa Rojál” [järnplåten på Rojál], ”aktern opa rupa” [aktern på rupan] och ”horne på tjur’n” [hornet på tjuren]. Följaktligen tycks det snarare vara denna regel som inte följs av WE.

Vad gäller singularis efter räkneord tycks WE vara konsekvent. Han säger till exempel ”fem distansminut” [fem distansminuter] och ”aurta faomn vatten” [arton famnar vatten] men ”tri **vikor**” [tre veckor], vilket stämmer överens med regeln eftersom *vikor* är en feminin och därför inte omfattas. Vad gäller böjningen efter *mång* [många] är det något oklarare. I flera exempel verkar WE följa regeln, som i ”bra må:ng båt” [bra många båtar] och ”hur må:ng

distansminut” [hur många distansminuter]. I flera andra fall verkar dock regeln inte gälla. Många av dessa inträffar visserligen när WE övergår till standardsvenska, men även vid tal på vad som tycks vara rent holmbomål verkar flera ord inte omfattas. Vi har exemplen ”må:ng vikor” [många veckor], ”må:ng buntar” [många buntar] och ”må:ng gå:ngar” [många gånger]. Det dessa substantiv har gemensamt är att de, av böjning vid andra tillfällen att döma, alla är femininer. Enligt Lagman ska dock även femininer stå i singularis efter *mång*, vilket således tycks vara den del av regeln som WE inte följer.

Verb:

WE använder infinitiv som substantiv i exemplen ”gå opa legge” [gå på lägga] i betydelsen *gå ut och lägga nät* och ”kvinnfålkes **gära**” [kvinnfolkets göra] i betydelsen *kvinnfolkets uppgift*. Ett exempel med *s*-ändelse till infinitiv efter *få* finns också, då WE säger ”Å våra had fåe vållsamt skellas” [Och våra hade fått våldsamt skällas] i betydelsen *Och våra hade fått en våldsam utskällning*.

Vad gäller participer finner jag inget exempel på presens particip då det används i uttryck som de beskrivna av Lagman. Att perfekt particip ibland används i stället för perfekt syns däremot i exemplet ”nä man ha tårsken rensa och skordor” [när man har torsken rensad och sköljd]. Detta är inte helt tydligt. Eftersom *ha* här inte har funktionen av ett hjälpverb borde det vara böjt till *har*, men *or*-ändelsen i *skordor* förtydligar att det rör sig om particip och inte supinum använt i perfekt.

Övriga iakttagelser av syntax:

Ett annat syntaktiskt drag i WE:s språkbruk som jag finner anmärkningsvärt är de dubbla negationerna. WE:s tal visar att *änt* [inte] snarare används tillsammans med pronomenet *ingen* eller *inga* än med *nåen* [någon]. Som exempel på detta har vi följande utdrag:

ve bestämd jo en ve änt sko språk om e får ingen. Men he kam jo fram så småningom

he löna se änt te fiska inge tårsker här. Tårskan var billendor. Vaffö änt fiske åL, då fick man jo maera betart.

Tillsammans med utdrag som ”ingen sa ingenting” tyder dessa exempel på att dubbla negationer är en del av syntaxen i holmbomålet.

En annan del av syntaxen som är intressant är utelämnandet av prepositioner. Tidsangivelser ges av WE oftast utan prepositionen *opa* [på]. Han säger till exempel ”Koilde så kam ja te Nibondasa” [På kvällen så kom jag till Nibondas] och ”He bruka da **gära** he:ste” [Det brukade de göra på hösten]. Även den mer allmänna tidsangivelsen *han tien* [den tiden] verkar oftast fungera för sig själv i betydelsen *vid den tiden*.

4.3 Jämförelser med äldre material

Jag kommer i detta avsnitt att jämföra några företeelser i WE:s språkbruk med tidigare insamlat material från det Nuckömål som talades utanför Odensholm. Jag kommer även att jämföra med en del tidigare insamlat material från just Odensholm. Förutom jämförelsen av ordförråd tar jag, i detta avsnitt, åter upp några av de oklarheter kring WE:s ordböjningar och uttal som jag hittat, men nu i ett jämförande perspektiv.

4.3.1 Ordförråd

Vid tal om en tjur säger WE konsekvent *tjur* medan Elmar Nyman (härefter refererad till som EN) från Nucköhalvön säger *böll*, som i ”Tå aiken var färesattor hänta ja bölln ör näiggårdn” [Då hästen spänts för hämtade jag tjuren från lagårdsbacken] (Lagman 1990: s. 9). I orduppteckningen i landsmålsarkivet finner jag från Tibergs insamlingar en anteckning om att *tjur* på Nucköhalvön brukades om en speciellt stor och vild tjur. Det var mer ovanligt än *böll* då djuret föreföll mer skrämmande under benämningen *tjur* (Tiberg, okänt årtal). Detta kan förstås ha betydelse även för WE:s språkbruk, då det i den historien rör sig om en särskilt vild tjur. Dock finns ingen anteckning om ordet *böll* från just Odensholm, och således finns här en antydning om skillnad mellan holmbomålet och Nuckömålet i övrigt. Enligt Tibergs anteckningar var även *tjur* sett som ett mer så kallat *högsvenskt* ord och detta kan ha viss betydelse då Danell säger om holmbomålet att: ”Det högsvenska inflytandet är däremot här mycket starkt” (Danell 1905: s. 15). Av sammanhanget att döma ska *högsvenska* förstås som tidens standardsvenska.

En skillnad antyds även gälla för ordet *hästen*, använt av WE, som av EN konsekvent kallas *aiken*, vilket syns i citatet ovan. Enligt Danell (1905: s. 20) betyder dock *aike* ordagrant *ök*,

och enligt landsmålsarkivet är det allmänna ordet, för djuret i sig, inom Nuckö *häst* (Tiberg, okänt årtal) Att EN aldrig uttalar detta, som således ska vara det huvudsakliga ordet, är anmärkningsvärt, men eftersom WE endast uttalar ordet vid ett tillfälle är det otydligare än för *tjur* om det här föreligger en skillnad mellan holmbomålet och Nuckömålet i övrigt.

Ett annat intressant ord som WE konsekvent använder är *måjak* [fyr]. EN talar aldrig om någon fyr men Herbert Lagman från Spitham talar senare i samlingen av Nuckömål om fyren på just Odensholm och kallar den också för *måjak*. Uppenbarligen föreligger det således ingen skillnad mellan dennes språkbruk och WE:s i detta fall, men att Spitham och Odensholm har samma ord är inte så anmärkningsvärt då de geografiskt ligger nära varandra. Vad *fyr* heter inom övriga delar av Nuckö är oklart. Danell nämner ordet som ett inlån i Nuckömålet av det estniska *majakas*, i sin tur från ryskans *majak* (1905: s. 57). I Landsmålsarkivet finns ordet *fyr* endast upptecknat för Odensholm bland alla estlandssvenska områden, och då som *fer* med *majak* som en möjlig synonym (Tiberg, okänt årtal). Ordet *fer* tycks dock inte existera i WE:s tal och snarare tycks det huvudsakliga ordet på holmbomål vara just *måjak*. Detta kan tyda på en missuppfattning i tidigare insamling av material.

4.3.2 Uttal

Som nämnt har jag uppfattat WE:s uttal av *rätt* som *ret*, vilket inte stämmer överens med de uttalsregler som Tiberg beskriver. I landsmålsarkivet finns endast *rät* med långt *ä*-ljud nedtecknat för samtliga estlandssvenska mål, förutom en notis om att uttalet på Runö i vissa fall kan röra sig mot just ett långt *e* som vokalljud (Tiberg, okänt årtal), vilket knappast har någon betydelse för WE:s uttal, då Runö geografiskt var relativt isolerad från den övriga svenskbygden.

Givetvis kan min tolkning av WE:s uttal vara felaktig, men genomlysning av Lagmans inspelningar visar att EN:s uttal av ordet i utdraget ”no gingo da opa rätan båt” [nu gick de på rätt båt (min övers.)] (Lagman 1990: s. 21) är så pass olik WE:s att jag anser att det inte går att använda samma vokaltecken. Eftersom WE endast uttalar ordet vid ett tillfälle går det inte att dra alltför stora slutsatser, men möjligtvis har WE ett mer slutet uttal av vokalen i allmänhet, vilket också skulle förklara varför jag uppfattar hans uttal av ordet *började* som *berja* och inte som *bärja*, vilket är stavningen i Lagmans transkriberingar.

En mer tydlig skillnad mellan WE:s och EN:s tal är ordet *ett*. EN säger till exempel ”eitt vålde stort kria” [ett väldigt stort kreatur] (Lagman 1990: s. 12). Således använder han sig av

diftong. WE säger däremot konsekvent *ett*. Tidigare har jag beskrivit detta som ett uttal av diftong som WE möjligtvis kan ha tappat. Faktum är dock att även en annan sagesman från Odensholm, Julius Brus (JB), konsekvent tycks säga *ett*, enligt Tibergs insamlingar, till exempel i meningen ”he kallas ätt bärar-la” [det kallas ett bärarlag] (Tiberg 1967: s. 1). Detta tyder på att WE:s bruk av *ett* inte bör förstås som en övergång till standardsvenska. Snarare är det troligt att det för detta ord råder en skillnad mellan holmbomålet och Nuckömålet i övrigt.

Slutligen finner jag inget exempel på när EN uttalar *sjö* som *sio*. Han tycks snarare, likt WE, uttala ordet som *sjo*, i ”å änt häldor sonst dor noan opa sjoen” [och inte heller syntes någon på sjön] (Lagman 1990: s. 13). Således är det möjligt att inte heller detta uttal visar på ett standardsvenskt inflytande hos WE, utan snarare tycks Tibergs beskrivning av uttalet som *sio* inte helt stämma överens med verkligheten.

4.3.3 Grammatik

Att det kan råda vissa skillnader i genussystemet mellan holmbomålet och Nuckömålet i övrigt tyder ordet *máshen* [maskin] på. Jag har beskrivit det som en feminin i WE:s tal och det bekräftas av samlingen i landsmålsarkivet. Inom övriga Nuckö är det dock en maskulin (Tiberg, okänt årtal). Detta gör att man frågar sig om fler skillnader vad gäller genus finns.

Tidigare har jag beskrivit det faktum att WE inte sätter femininer i singularis efter *mång* [många]. Till exempel säger han ”må:ng gå:ngar” [många gånger]. Dock uttrycker även EN och fler berättare i Lagmans material exakt denna ordföljd. Frågan är således om även dessa bryter mot regeln eller om regeln inte gäller för just femininen *gång*. Eftersom Lagman ändå har konstaterat regeln gällande för Nuckömålet i allmänhet är det senare mer troligt, alternativt att jag har missuppfattat ordet som en feminin.

Huruvida de övriga exemplen på WE:s böjning av femininer i pluralis efter *mång* motsvarar en annan böjning i Nuckömålet i övrigt hade varit lättare att svara på om det hade funnits exempel i Lagmans insamlingar på detta, vilket det dock inte gör. Överhuvudtaget verkar *mång* ofta bytas ut mot *mike* [mycket] hos dessa talare, som hos Johannes Granberg från Klottorp i Sutlep, då denne säger ”mike kudor” [mycket kor] (Lagman 1990: s. 30). Däremot tycks EN konsekvent sätta ord i singularis efter pronomenet *nora* [några] i såväl ”nora viko” [några veckor] (a.a. s. 27) som ”nora gång” [några gånger] (a.a. s. 21). Om detta hör ihop med regeln framgår dock inte i Lagmans tidigare beskrivning av syntaxen.

Vad gäller genus vill jag även åter ta upp *sjo* [sjö]. Förutom uttalet böjer WE och EN även ordet på samma sätt till *sjoen* i bestämd form. Således tycks båda behandla ordet som maskulint. I en av arkivets samlingar tycks dock JB, om båten rupa, ha sagt: ”Hån gick änt så let gärmsjoa” [hon gick inte så lätt genom sjön] (Tiberg 1966, s. 27). Hans böjning av *sjo* till *sjoa* i detta fall tyder på att ordet är feminint. Att det i detta fall skulle råda någon skillnad mellan holmbomålet och Nuckömålet i övrigt motsägs dock av att WE endast använder den maskulina böjningen. Det är dock möjligt att JB uttalar ordet i pluralis, det vill säga *sjöarna*, vilket skulle kunna vara ett uttryck för *vågorna* snarare än ett beskrivande av den faktiska sjön eller havet.

Vad gäller starka och svaga verb kan nämnas att denna åtskillnad tycks skifta mellan de olika estlandssvenska målen. Tidigare beskrivna *håll* [hålla] är beskrivet som svagt i hela Nuckömålet, vilket stämmer överens med det jag funnit i WE:s tal. På närliggande Ormsö är dock verbet beskrivet som starkt med den speciella formen *håltö* för preteritum pluralis (Tiberg okänt årtal). För denna jämförelse är verbet *fall* [falla] än mer intressant. Det är i arkivet beskrivet som starkt i Nuckö i allmänhet samt på Ormsö med *fullo* eller *follo* för preteritum pluralis, vilket stämmer överens med Lagmans klassificering. För just Odensholm finns dock inte någon preteritumform nedtecknad. Ordet är även klassificerat som svagt i vissa andra estlandssvenska mål (Tiberg, okänt årtal). Med exemplet från WE som det enda att gå efter finns således en antydning om att verbet är svagt på holmbomål och då är detta något som skiljer målet från Nuckömålet i övrigt. Det är visserligen en svag antydning i och med detta enda exempel, men vetenskapen om att verbet kan vara svagt i vissa mål och starkt i andra öppnar ändå upp för denna möjlighet.

Vad gäller de dubbla negationerna, som är en del av syntaxen som jag hittat i WE:s tal men som inte är framlyft av Lagman i dennes beskrivning av syntaxen, finner vi i EN:s tal meningen ”Välaiken had änt heldor inga fail” [Vädret hade inte heller inga fel] (min övers.) (Lagman 1990: s. 9). Detta tyder på att de dubbla negationerna är något som gäller allmänt, åtminstone i Nuckömålet.

5 Diskussion av resultatet

5.1 Uttal

Utifrån konsekvensen i användningen av de olika uttalsreglerna som tidigare forskning redogör för anser jag att de flesta av de viktigaste företeelserna i uttalet bör bedömas som bevarade i WE:s tal. De uttal som i störst grad tycks ha fallit bort är det hårda uttalet av *g* och uttalet av *kt* som *ft*, vilka båda är fenomen som WE ibland tycks tappa utan att gå över till standardsvenska. I övrigt tycks inte det standardsvenska inflytandet alltid vara den främsta orsaken till skillnader mellan WE:s uttal och tidigare forsknings beskrivningar av uttalsregler. Då samma brott mot reglerna, vad gäller uttalet av *sjo*, görs av talare inom övriga Nuckö tycks det snarare vara regeln som inte stämmer, även om den kan ha varit gällande tidigare i estlandssvenskan.

Exemplet då WE:s kakuminala *l* uttalas som *r* anser jag snarare tyda på ett mer dialektalt uttal än tidigare forsknings beskrivningar av uttalsregeln, då det känns rimligt att se denna utveckling som WE:s ännu mer kakuminala *l*, så till den grad att de övergår till *r*. Dock är det även möjligt att detta sker till följd av att WE överdriver sitt dialektala uttal vid den ansträngning som han ändå gör för att tala holmbomål, vilket är en tänkbar faktor att räkna med för hela analysen.

Inte heller WE:s uttal av *ret* tycks kunna förklaras med att han tappat sitt estlandssvenska uttal, trots att han inte följer uttalsregeln. Snarare är han längre ifrån det standardsvenska uttalet *rätt* än han hade varit om han hade sagt *rät*. Detta kan, i och med möjligheten till ett mer slutet uttal av *e* i allmänhet, sägas tyda på en viss skillnad jämte mot Nuckömålet i övrigt. Denna antydning känns dock osäker, i och med detta enda exempel, och kan på sin höjd konstateras som intressant att analysera vidare.

Som säkrare skillnad att konstatera står däremot uttalet av *ett* mot EN:s *eitt*. Visserligen är det, enligt Lagmans tidigare forskning, inte okänt att båda uttalen finns, men det känns ändå relevant att kunna säga något mer exakt var respektive uttal tycks gälla. Antydningen om att *ett* är det gällande uttalet i holmbomålet är också användbart för analysen av WE:s konsekvens, då det inte längre kan sägas visa på ett drag som WE har tappat till följd av ett standardsvenskt inflytande efter flytten till Sverige. För detta exempel är det dock möjligt att Danells beskrivning av ett starkt *högsvenskt* inflytande på Odensholm, redan under

estlandssvensk tid, kan ha betydelse. Detta påstådda inflytande är inte närmare undersökt i denna uppsats, men skulle givetvis även kunna vara en alternativ förklaring till flera av mina konstateranden av inkonsekvens i WE:s språkbruk, till följd av den långa tiden i Sverige.

5.2 Grammatik

För en talare av standardsvenska som mig själv känns den språkliga strukturen i holmbomålet avancerad och krävande av eftertanke inför nästan varje ordföljd. De mest utmärkande dragen anser jag vara adjektivböjningen, pluralböjningen av verb samt tregenussystemet för substantiv. För att förstå hur det genussystem, som svenskan i allmänhet har sin grund i, en gång fungerade tror jag att tal på holmbomål jämte andra estlandssvenska mål kan vara till viss hjälp. Mycket tycks vara bevarade ålderdomliga drag i målet, vilket förstås är intressant för den som vill finna exempel på ett fornsvenskt arv. Samtidigt känns funktionen för de olika strukturella dragen säregen, vilket gör målet intressant att studera i sig, även utan fokus på det ålderdomliga.

Vad gäller jämförelsen med övrigt Nuckömål kvarstår flera frågetecken om vad som tyder på särskiljande grammatiska drag. I huvudsak anser jag den språkliga strukturen vara likvärdig för holmbomålet och Nuckömålet i övrigt. De antydningar om skillnader som ändå finns, framför allt rörande genus och användningen av verb som starka eller svaga, har för få belägg i mitt resultat för att kunna vara annat än just antydningar, som i vissa fall möjligtvis kan förklaras med ett standardsvenskt inflytande hos WE. Som för de möjliga skillnaderna i uttal kan det dock finnas en relevans i att analysera dessa antydningar i större utsträckning.

Vissa oklarheter gällande WE:s användning av grammatiken kvarstår även, till exempel böjningen av räkneordet *tio* till *tian*, vilken saknar belägg i litteraturen. Jag har heller inte funnit några exempel i äldre transkriberingar att jämföra den med och därför utgör den inte grund för någon antydning om särskiljande drag för holmbomålet. Det standardsvenska inflytandet känns dock inte heller som en trolig orsak till böjningen och således vore det intressant att studera böjningen av räkneord i estlandssvenskan i allmänhet närmare.

Jag anser slutligen att flera grammatiska företeelser i WE:s tal visar på en oväntad konsekvens, till exempel bytet av åsyftat substantiv för val av pronomen, till synes utan att behöva tänka efter. Detta, anser jag, ger en viss bild av hur djupt rotade de strukturella dragen

i en persons modersmål kan vara även efter en lång tid utan särskilt många runt omkring sig att tala det med.

5.3 Ordförråd

De skillnader mellan holmbomålet och Nuckömålet i övrigt som antyds starkast är de inom ordförrådet. Dessa är inte direkt uppseendeväckande då det redan i tidigare forskning har konstaterats att holmbomålet förmodligen har färre estniska lånord på grund av mindre kontakt med estniskan, samt ett starkare inflytande från det som Danell benämner som *högsvenska* under det tidiga 1900-talet. Anmärkningsvärt är dock att de ord som WE tycks använda, som de framför allt gällande för vissa fenomen, inte alltid är de som angetts i tidigare forskning. Detta öppnar upp för ett behov av en större kartläggning av vilka ord som faktiskt är de gällande i holmbomålet, och för en sådan redogörelse tror jag att WE:s tal kan ge viss vägledning.

6 Sammanfattning och slutsatser

Utifrån mitt syfte anser jag mig kunna sammanfatta mitt resultat i följande slutsatser:

WE:s tal kan sägas ge exempel på alla de viktigaste estlandssvenska dragen, både vad gäller uttal och grammatik, vilka således har bevarats trots WE:s långa tid i Sverige med endast standardsvenska som vardagsspråk. De fall av inkonsekvens som jag hittar kan dessutom behöva studeras närmare i jämförelse med andra talare av holmbomål då ett standardsvenskt inflytande kan ha påverkat delar av språket redan under den estlandssvenska tiden.

I och med de många exempel på utmärkande grammatiska drag i WE:s tal anser jag att inspelningen kan vara till stor hjälp för att få en bild av holmbomålets språkliga struktur. Denna visar på framför allt på avancerad genusböjning av substantiv och adjektiv samt pluralböjning av verb. Jag anser mig, med hjälp av materialet, ha kunnat beskriva strukturen tillräckligt detaljerat för att uppfylla detta syfte.

Många av dragen i språkbruket kan uppfattas som ålderdomliga, vilket gör materialet

intressant ur ett språkhistoriskt perspektiv, men den estlandssvenska säregenheten i många ord, ordböjningar och uttal, gör det även intressant utifrån språkmiljö och språkliga grannar.

Slutligen kan inga säkra slutsatser dras vad gäller skillnader jämte mot Nuckömålet i övrigt. Den rad av antydningar om skillnader som materialet i jämförelsen ändå ger inom samtliga analyserade områden bör dock kunna öppna upp för fortsatt forskning ur detta jämförande perspektiv. Det skulle, för mig som författare av denna uppsats, vara mycket glädjande att i någon mån ha kunnat bidra till ett ökat intresse för de estlandssvenska målen i allmänhet och holmbomålet i synnerhet samt en öppning för vidare forskning i ämnet.

Litteratur

Tryckta källor

Danell, Gideon (1905): *Nuckömålet I – Inledning ock ljudlära*, Akademisk avhandling till offentlig granskning för vinnande av filosofisk doktorsgrad, Uppsala: Filosofiska fakultetens i Upsala humanistiska sektion

Lagman, Edvin (1979): ”Estlandssvenska språkförhållanden” i *En bok om Estlands svenskar 3A*, Lagman, Edvin (red.), Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner (SOV)

Lagman, Edvin (1990): ”Ain Håsolrais”, berättad av Elmar Nyman, i *En bok om Estlands svenskar 3B*, Lagman, Edvin (red.), Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner (SOV)

Lagman, Edvin (1990): ”Hoan”, berättad av Elmar Nyman, i *En bok om Estlands svenskar 3A*, Lagman, Edvin (red.), Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner (SOV)

Lagman, Edvin (1990): ”Vall mä hos oxa”, berättad av Johannes Granberg, i *En bok om Estlands svenskar 3A*, Lagman, Edvin (red.), Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner (SOV)

Lagman, Edvin (1990): ”Konses re kuda”, berättad av Herbert Lagman, i *En bok om Estlands svenskar 3A*, Lagman, Edvin (red.), Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner (SOV)

Tiberg, Nils (1962): *Estlandssvenska språkdrag*, Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur

Öriga källor

Tiberg, Nils (1966): *Farkoster*, berättad av Julius Brus, DFU: 21954: a-b, Uppsala: Institutet för språk och folkminnen (SOFI)

Tiberg, Nils (1967): *Höskörd*, berättad av Julius Brus, DFU: 26812, Uppsala: Institutet för språk och folkminnen (SOFI)

Tiberg, Nils (okänt årtal): Uppslagsord: *tjur, häst, fyr, rätt, maskin, hålla och falla*, orduppteckning i det estlandssvenska arkivet utifrån Tibergs samlade anteckningar 17129, Uppsala: Institutet för språk och folkminnen (SOFI)

2. Ja, ja ska språk lite om HåLmen, på håLmbomål. En del av de här e säkert sant. Ja tror nog att de är så. He kan bLi lite svårt här. De kansje komer ett å annat svenskord me, eller rikssvenskord in i bilden. Vi ska försöka. Jag ska först tåva en sak såm hände, å he är me verkligheten överensstämmande. De var en man på HoLmen såm hette Nikolaj Greis och... han var... så var de från, utifrån måjaken, från fyr'n... så var e en troligen anställd. Om han var smatritl eller... de betyder fyrmästare, smatritl e ryska. Å ja vet inte, men han var... eller om han var fyrvaktare. Han va lett och... Alla fall så, sutto da och te had have blå:nda dinaturka med sör dricke. Och kalla e för Nåvo spirit, så nian sprit. Å he hände se inte bättre än Kaskalje bLai *förgiftad* nåte. Å måren sa fråga da Nikolaj: ”Håla ha ni giord. Kaskalje är deor.” ”Oi, oi, oi,” sa en ”Är en riktit staindeor”? Så Nikolaj had svårt te tro e, men he var verklit. Så Kaskalje *förgiftades* av Nåvo spirit. He var e första.

De andra är... handlar också om måjaken. He var en tianar från måjaken och sen en någon av embetsmänne kām opa besök, eller opa inspekter. Så had'n fråa: ”Varenda gång ja komor hit så är ni fulldor. Håla **gåra** ni? Varenda gång är ni fulldor.” ”Ja, kära man,” had'n soa ”Ja e från dåftarn befallt en viss mått... e viss måt brännvin om daen.” ”Ho storor e he måte?” had'n fråa han ann ”Är e en settverknoi om daen”? En settverknoi är två å en halv liter, eller tu å ett halvt stop skulle ja tro en e var. Stop är lite större än litern.

3. Våror had gåe te PaLdelska. He var nia jutt. Våro' gingo te PaLdelska, ja vet inte om di var dit me fisk eller om var de, nåe serskilt var e. Te bruka ju åfta gå då, en man från gården, håla båt e va vet ja änt.... ta had jo... om de var Odin eller... de kan ja inte svår opa.

E varje fall så var där en man såm var hamnkaptan, å sprang å gnällt å gnällt då att: ”Här får ni int ligge. Ni får int ligge... his'n plas'n får ni int ligge opa.”

Såss kam... såss had'n sa... hur e var sårs... hat Stavas'n soa här: ”Ah... han hers nu bLe stilldor, han må tå ska giva se.”

Å he 'erd en, å så had'n soa opa est en: ”(estniska) Jag förstår erat språk.” He var en Årmsebo, så han förstog håLmbomåLe och, eller estlandssvenska.

4. Ja ska språk lite åm tårskfiske på HåLmen. He var jo huådnäringen å såm... väl ongor var man jo tå man fick berja opa... ja minns... ja var tåLv, tretta år... å ve had jo små båtar... och for då runt å lärd så småningom all fläckiar såm vor... såm te gaL had...ha:de met och namnåtgivi och... he gellt å te vare me ivi allt, serskilt nårrut här var e väldig fin tårskfläckiar. Vi pilka jo mest tårsk... eller he kallas pilka nu, men vi hade en krok då å...rai å...man mena såm så att långrai skulle man änt legge för att man kund laie raie kvar då å så...

stog fisken tär å rottna, he var änt så bra, utan man pilka å to e såm var nödvändit å... å sen så fick e vara. He var såm ett skafferi såm man tog ur och man kände sej ju väldit rik att... fiskevattnen var jo rika runt ikring å... man to änt maera än man behövde. He var väl egentligen ret efter dagens mått mätt. He har ju gått lite till överdrift här. Man håvar in allt va man ska ha åm man också inte har användning för de... å e var fel. Te bruka sai: ”Man ska änt tåva maera än man behöver.”

Ja, vi fiska flundra... mycke fLåndrar också. Och vi bruka legge nett efter fLåndrar. Men he var lite svårt därför att de skulle vara fagran väLeik då man lad fLåndernett. För om e var minsta lilla dining eldor om e var sjogång så kunde de bli an e rerd opp skån å hleck å åLgräss å då... lag sej uti nettena å då kunde man få **gåra** innan man fick in dām. He kunde bLi såm en hevåLm e båten. Båten bLai fulldor. Men om e va fagran väLeik då *gick* e bra.

Men annars så... ja vet en de förekam e man... om had gammoL baite, stremmgia speciellt om man... tårsken to änt uti. Men fLåndra var en konstian fisk. Han to uti om stremmgien var söror elldor... ja, had ståe då e var... berja bLi rottindor... fLåndra höggd en e fräst. Hon tyckte om gammoL baite. Å ve fingo jo väldit me fLåndrar opa... just opa gammoL baite mång gångar vet ja såm ve lad. De var välde rikt me fLåndrar. Ja de var nära ute på tårskvatten me jo... he gick ihop. He gick ihop tär.

Ja tänkor speciellt opa en tårskfLäck här nårr om måjaken. He var en engolsman såm had gåe... sunke där. Håla... om e var försäkringsbedrägeri eller e va att ta sänkt en i alla fall. Han var på (d)juft vatten. Han var opa aurta faomn vatten. Ja, he bLir jo en trettisex...fjöråtti meter. Å han hade gått sank där me lin... me linlast å han hette Rojål sa da. Å he bLai en väldig bra tårskfLäck. För en tär samlas da. Troligen så växt da opp tär. Yngeln fick vara ifre å... å storor bLevo da. To en i raive så skoa en änt hliti fingrena åvo de. Såss en e knäta uti båtbaime. Ja, båtbaime var jo så en... he var ofta så... när man slakta (d)jöre på he:ste så spårta man viss bain, såm man had då opa relingen... eldor opa håe. Å såm man spika fast opa håe då, såm raive gick ivi. Å ingenting kunde jo vara betra. He var inget ann såm hållt. De skulle va bain. Å he var glatt te drää ivi. Opa hon visa så drog man... så var e jo let. Om man skull dra på håe då had man jo dræe håe så:nder. De ha skuri in i håe jo. Å serskilt ve Rojål ta vor stor... Oi, oi... stor svartor såm stod å löd **mila** här... hisa stor jarnplåta opa Rojål såm... tär såm da hade växt opp. De var våldsamt torskgtat bLai å...

Ja herd från te äldre här... line had da tae e lå:nd å tårka här på Boan. He var väl försäkringsbolaget såm tog hand åm linet sen då. Manskape had kāmmi e lå:nd i båta. He var en he:stnåt å ta våga... he var jo... ja wait inte om... Ja visste inte om e hade vari fail opa måjaken eller noa serskilt had e vare för an ta had... haile nåte had da soti utafer brenninge

här opa nårrsia ner ve strå:ndhusena å venta, ta våga änt koma in germ brenninge nåte utan tå he bLai liöst måren så kom da in. Å våra had fåe vållsamt skellas fere en he had esket vare fail på måjaken. He var skulle ja tro... artonhundra... ja, nittitalet nån gång...

artonhundranittitalet. Exakt kan ja inte svar... ja *gissar* e var artonhundranittitalet. För att han Johannes han språka om e for me å han va född artonhundraåttitvå, så han måste ha vare så pass storor då. En dikar had dronkna me, håla fail dår var a had håka fast dår var... eldor e var å skull da gå ut häLp håla var dår då... tår bLai en... Rojål bLe kvar å står tår än idag. Vå:ld e bra torskgat.

Alla fall så var... he var många... banka sa da. He var väl nåa bankar då. Tår bruka... men tår var lite (d)jupa vatten... Håkarn å sen Lärgronn. Lärgronn var längst ut. Ja kan änt sai hur må:ng distansminut från HåLmen he var men ja *gissar* på en fem distansminut från HåLmen ut. Från måjaken. Och ja var ganska ongor på han tien då så. Ta vor maera mindre på Lärgronn... men me skoocka..., ta kalla. När skoocka voro e... oi, oi, oi... ta kom opp e va... haLv vattne to raive fast... fick änt raive ner te böttne. Och ja minns... ain gång komer ja serskilt i hoare. Ja kunde var... knappast en... ja skulle tro an e var nittonhundratrettiåtta eller trettisju. Ja var inte tiuve år då. Sjorta, aurtå år och... a e var lite bLest från sydvästsyd... eller sydvästen lite grannt. Å te äldre gingo te Lärgronn. Ja tänkte "Ja går me tit." Åfta var e jo väldi dumt men... man lär sej så småningom. Ja *gick* me tit å... vi fiskja då å te äldre påjka vor me dår, fiskja me å dro in. Ja had rätt... torskbåten var rätt storor, han had... te had giord en våror, han var e jo... bra båt ales, men he var... man skulld ro. Tå gellde de å vara krafter å... å så berja he bLes. Å rakt i steven opp te måjaken. Å langt var e. Å sånna öka ju me daen. Sånna bruka vara fagort måren men sen framåt klocka äLvten så bLest e en e gni:sta mot, a sjoen gick hoitor. Ja, å sen var man jo så dummor, man gick jo änt fårr heller fårrån te ara gingo. Å då var e så dags. Ja minns än idag att... ja, ja får nog saia såm... ja glömmet aldrig den resan. He var väldit svårt, men ve klara opp de. Ja kåm e land ve måjaken. Men tå var man slut. Man måste gå i land då ved... bak strå:ndhusena här å opp här å... he var le tår. Så gick man opp å vila en halvtimma så var man lika bra såm... Så när ja kåm haim så språka ja om e... Ja, he får man ju råkone me när man går ner i sjoen ja. He var så. Men ve klara opp e. Men he var änt mer än he ville. Ja minns ja var nästan... nästan hade kLätt av me nästan å ve had ett väldit bra fotspjäl, såm man reste se varje gång när man... för varje årtag man tog. Men de bLe många årtag opp te fyr'n. Ja var ensam.

Jaja... he är sådår. (Hur tog man hand om fisken?) Ja, he var jo inlärt av generationer före åss, många år förut. Tårskfiskedaen kunde va krävande. Åfta så... fårst var e jo de att, han fagor tien så var e jo dags te gå ett bettsnettena klåcka... klåcka ett-tien eller så, he gellt jo...

var e fagran da så gellte de vara tidigt e farten klåcka ett-tien. Å fick du får baiter, såss kam man haim då å väft familia. Å koka då kofi då håla e var. Mitt e nåte å sen skuld jo hisa stor matväska gäras i årdning, å så var e raivana, kådd'n såm man satt opa, såm ja språka om här, såm var stoppa me åLgräss. Å så var e säLe, å så bar e eväg. Å tå had man räkna ut ått man skulle gå. Skulle man gå sånna ut eller norrut? Håtes man had jo... gick jo tit såm en bäst tyckte ne passa. Å de b'rodd jo **mike** på värena me hått man skuld gå. Ja, å då så... he bLe jo många timmar då innan man kåm i land. He kunde ju hända att man inte kåm i land förrän klåcka ett, få-tien på eftermiddan. Å då var e då... Hade de vari en bra fångst, å he var e åftast, så... hade ett par kerrar tårsker. Så skuld de då dråas haim. Åftast så hände de ju så när man... att båna gick te mötes då å häLpt dråa haim tårskkerra. He va jo tongt. Tårskkerra rymde ju kansje en sexti, sjutti, åtti kilo. Å kerra skulle dråas haim å då bLai a ståe tår å sen... var e då fruntimmerna, gummena såm fick ta hand om e. Dåm rensa dåm å... å tog hand om... Man tog hem allt, hela orensat såm e var å så rensa man... tog ret opa gailar å tarmar å... ja, innehå:ld då... å så lade man i kerra *igen* å... opa eftermiddan klåcka... när e var färdirensa å klart... å tårsknen vaskad, så drog man ut avfalle då å tårskrense ut opa åkern. Och strödde ut eller också grävde ner de. Strödde ut var kansje lite mera... var lite si å så för att då fick man ju en väldig massa mås-kare där såm ått opp allting. Men man kund si tår såm man had *gössla* me tårskavfall så var de dubbelt så långt strå, om de nu var potatis eller om de var säd eller om de var... vad e var, efter, åre därpå. Så de var nog rikt på sitt åmråde.

5. He var... Janne tala åm för mej, Janne Brus han... ve fiskja ju mycke tårsk me, såm man här säjor pilka, eller me en krok, och ve... han hade lärt från hisa spritsmugglare, kam e kontakt me å hade språke om tårskfiske hur e var å...så had'n lärt från finne...finne had lärt en hur han skulle **gära**.

Han band en lihlan kess å sen skar han då baite färdendor fagort. Och sen lad en baite e kessen å så ferd en ner e då te böttne och dro en tamp. Va haiter de nu, en tåt, ja så att kessen gick laosor. Å he giord en kessen häLvd på nåra vis här och e öppna sej, och baite bLevo liggiandor opa böttne här i en hög. Man kunde alltså fere ehop nere, he var de såm var meningen. Å he giord då en samlas en massa tårsk tit. Han ankra båten a så kunde'n så ligge stilldor å tårsknen kam ju selvor dit då dårsåm fanns mat å få.

Hitta hänt opa västa sia ve Ruckona, å he är me sant. Han satt å berja få tårske noa förskräcklit. Så fo:rt en kasta ut så small e såss var där en tårsk e ända, å dro opp å... Marks Johannes satt en bit ifrån, en bra bit ifrån, och he var bruklit en man då skoa, om nåen fick tårsk så försökte man jo me få eller också försökte man koma ne:mbra opa. Han dro opp,

Janne dro för brinnande live, to opp, kasta åra... lad årana opa å rod ne:mbra, opa Janne få, tri gå:ngar tills en var ända inne ver Janne då. Å Janne dro allt va han hårka. Han bLai me ivrendor, skulle me få tårsk. Å kasta ut åsså small e såss fick han me, men i ställe för tårsk så fick en en simp, å bLai så fruktansvärd argor, hoiva både simp å le å raiv å allting bak i båten, lad årena opa, rod därifrån så fo:rt, så **mike** såm en hårka.

6. Ja, ja skulle språk åm åLfiske i Mosu:nd. Han, vånn här, han opa granngården, Johannes här då, å Janne, var på åLfiske i Mosu:nd. He var en vår. Ja vet inte, he var strax fere andra värdscrie här såm... kam en opa idén han skulld bigge båten om te sump, han skulle gå till Mosu:nd å... he löna se änt te fiska inge tårsker här. Tårskén var billendor. Vaffö änt fiske åL, då fick man jo maera betart. Ja, så bar e eväg te Mosu:nd, våre. Men he var jo änt te bare gå dit å hais opp åL utan, he var ganska omständit. Å visst fingó da lite sa Janne, da fingó... men da vor små... da vor såm skufengiar. Å da vor bra må:ng vikor bort. Så en da sa en... men han var jo mest för och... satt å sola se opa täckia då å... å va fagran väLeik å sen gingo da i lå:nd då, å så se:kt da föLegger, å svärtsegger å skräcksegger å håla da råka där å... Så allti så va dera bitta, sto **mila** täckiana tär, å tär bevara da jo äggförråde. Vare fall... en da så komor pirivalve, tullen komor. Kerar rätt opa sia tit, me fullan fart. Å ta so ganska sent teL'n me... förr'n da fingó reda åt e. Nå nu var goda råd der, och han to bitta, hälld...och häLvd ut ivi sia. Tjorsti, så rännnd äggena ner. Men he var gronnt vatten, å när han skoar ut ivi sia så ligger hela... haile högen lo under sia där. He var klart vatten, ja. Så pirivalve komor tit å fråar efter en båt, da se:ft efter en båt såm var... Men han skoa änt ner å tur var e. Han so änt... han so änt håla såm lo under båtsia. När'n var gåendor... så gingo da därifrån... så to en håven åsså plåcka en opp då, ett efter ett *igen* då så var bitta där *igen*... under täckia.

Så kam då midsomarn, sto för dåna. Å då skulle man kåmma haim då, för e då var e hela avslutat. Men på vägen in så skulld da in å... in då och... te KaLjusgaLa e HårsoL. Han skulld kep sackarin. He var allt såm penga räft teL, hela våre. (Men de köpte väl tobak?) He vet ja änt om da änt had me se då men... Så språka Janne fer me. Alla fall så kam der en man motsimmandor från... mellan ni:broe här å gaLbroe, simmandor å fråa på est: ”(estniska)”... å Janne had soa... ”Hank från kommer his'n båt'n?” ”Ha da nu fLia simmandes pirivalve me här?”

7. Ve sko ta ain... ain sak teL här. He var... de här e me verkligheten sant och... he var mellankri:gstien här på trettitaLet. Så kam dår allti... man kalla forsäLjårska...vet änt hank a var... hon var närstell opifra, esta e nånstans, håtes he:st så kam a te HåLmen, fere jöLe just.

Å hon så: It jo, hade lite... hon had sockar å hankåL... å hon had prenekas å hon had... konfegiar å hon hade lite av varje.

Å men... fälke hade inte så gutt om pengar änt. He var jo dålit me själva pengar... å än mindre båna had jo inte **mike** te rer se me, nåan cent. Fick man änt så **mike** fer de änt. Alla fall... men täremot så måjaksbåna had lite betra. Han tien så had jo båna, sa rikstianare had jo bidrag, båna had bidrag och... opa hon visa så hade man lite betra ställt.

Så kåmmer dām å... dām hade mera pengar å handla å... får bien här så sai keLLingarna sām var tär... så sai en: "Oi, oi, oi... skoa håla 'a kepor fer noa... förskräcklit va de ska, allt ska kepas me." Ja, he gick jo så langt en när ho gick haim så språka ho jo åm e. Å på såndan var e jo ben då e skoLhuse å... han hade jo reta åpp se då, man. Han kansje skulle rättfärdiga se då. Tyckte ju de var onödit å kLaga på sånt. Så höll han ju sin predikan, å i predikan så passa han ju på att ta fram de här. Så sa en rent ut en: "Han sām har, han kepor å han sām änt har, han får skoa opa. Därmejämt."

"Oi, oi, oi," sa keLLingarna, "skoa håla en nu språkar." Men han... han sa sām he var.

8. Ja, ve sko språk lite teL. He var... hände också här i slute på trettitalet. Han var, man här, han var te... skulle gå te PaLdelska me tårsker. Tårsktunnana uti, åsså bar e eväg te PaLdelska då. Han hade visst have ett litet haveri allaredan ve Krassjan håla e var, var opp e mastera var maste å... vantana voro väl dåliar, håla e var å... förvanta gick av, a fall ner me maste e båten, som tur var så fall en inte i sjoen.

Alla fall så kam te PaLdelska. He var väl trangt där, å in e hamne tär lo en est å lasta props, båt, storan jarnbåt. Nu var e hisa Strixmatora. He var lite si å så med vridbara bLad. He var man sām skullt klara av e. He var ofta så bLai e lite nett uti hisa tender i bak här sām ferd bLaena, å tå fick en antingen för stort ste eller för litet ste. Nu var e så, när han skulle manövrer inne e hamne å legge teL, så gick e rakt in i sia på esten sām låg å lasta props. Ta hat skoa ner fårst gå:nge opa en å... he bLai inte vidare å... ingen sa ingenting men så backa en sa ut å försökt sa kam därifrån. He gick sa visa a ara gå:nge me, rätt in i sia small e. Såss had en soa, opa est: "(estniska) He är jarnbåt, du kan fortsätta."

9. He e ain tradisjon sām vårt ha hat. Ve pojkar försökte jo me me simpste. He var jo väldit rolit. Vårena fårst fö'att ve ha:de jo så hoita fagra kaLkstenshäll, å sen nä he va fagran väLeik så försökte vi då få båt å liustor å sen ut å ste simpar. Men te äldre, ja var änt me om et, he var jo, sa geddste he var jo väldit... He bruka da **gära** he:ste, men he skulle vara fagran väLeik då, å ta visst precis hank geddana sto, å tär å tär var en bra fläck å...

Ja minns han, Johannes här på... Han ha:de gjort ni liftar, he va rätt fagort gjort. Lifarna vor *egentligen* gjorda från, ja va ska ja saia, he var såm e vanlia lift då, å från vanlit finstorgLas då uti, å sen inuti så satte en en fotosjenlamp.

Så te:nd man lifтана å tår sott jo, får stick jo ara på ar sia då opa aktern, opa rupa då. Helst ha:de man rupa såm var... Rupa var så gjord en...hon hade aktorspegoL va...hon var änte rund i aktern utan e var... a ...hon var tver alltså e aktern me spegoL. Så skiaot man då... Man *gick* inte på så (d)juft vatten man... hade då liustra såm man stodd se fram me, man använd då skafte såm man kLämt fram rupa me vartefter. Å när man då so ut i lampskini hank gedda sto så gelld de te hugg å te gelld te hugg rätt.

Oi, ta kom haim me må:ng buntar geddar vet ja. Å ve bån när ve vakna måren e fårsta var e så...fårst äränd var så att ut i backse å skoa hå mång...ho **mike** geddar e var. He var väldit fint.

Alla fall så komer ja i hoare, han var, vårtlassen, hade vare ut här opa ste å... håla toka de gick där me hisa stor skiutande så... skiaot en rupa på stain. Å de utan å vara beredor på e så fall en opa sa stor... lifтана fall i sjoen, båda lifarna, men e var gronnt vatten...så han gjorde väl om e. Han sprak om e for me... alla fall så var han e hamne. Om e var sant he undrar ja må:ng gå:ngar men... he va ne mo nessgronn-e:ndan och... han påsto de var lax. Han so hur en sto och... sifta å huggt allt va en hårka och liustorskaft... lad se opa liustorstå:nge såm en hårka. Skafte vaist fram å tebaka sa en å trodd en skulle gå å, men han braot sej laosor å gick. Håla e var e visst en änt. Om e var säL eldor om e var lax... jutta en.

Ja, ja komer än i hoare. Ja komer i hoare en gång. De var senare ti så... he var en vår. Vi bruka ha **mike** väldig nordost ve HåLmen. Här är inte så mycke nordost men HåLmen var e **mike**. Kunde tri **vikor** stå nordost me högtryck. Å kLart å fint vatten å... Emil å Kat hade vare ute e hamne opa ste, simpste, så ja an vå:lde stora gedd... kom e lå:nd då, språka om för Janne då, an vå:lde stora gedd. ”Ai, ai,” had Janne tänkt, ”Ja ska gå ut.” Så to rupa å gick ut då, ner mot... Ja vet inte om e var Bastalaie eller om e var ner emot minsistain tror ja e var. Minnsja var e nånstans här så... Så had’n sitt hank hat stoe. Å hur en då försök kamma så pass nära å såssom e small så var gedda hans. Å stor var a. Ja var me tit skoa.

Ta had enkom målldar, da kalla fer målld, såm da ha:de då da rensa torsken, miggana. He var en urhåLka tresstam. Nästan såm infödingas båta som da ro uti. Å he var en urhåLka tresstam å... tår så nä man ha tårsken rensa och skorddor så fick en ju ränn vattne av å då lag man uti sa målldana. Å tår vor bra lå:ngar, men gedda var så pass stor en, hon fick änt ru:m e mållda. Ja vet inte va e kund väga i dagens mått men, en ti kilo e ingenting, he vägde no maera. Våltsamt stor var a. Ja komer i hoare.

10. Ja, ain sak teL ska ja språk. He var he:ste nittonhundratrettiått, just fere andra värdscrie här, å he had komi **mike** sprit opa strå:nde. Å ta vor vå:ldde oppjaga hisa pirivalve... och finne hade kasta ut sprit, e kam e lå:nd där å... vor da ut opa seke å skoa.

Alla fall så träffa da Nikolaj Greis. Sãm sagt han var jo dålendor e esta, han skull jo sãm försök språk. Å han fråa åt'n: "Har du sitt noa sprit? Hem har sprit? Hem är de sãm... hått hå ta lagd spriten?"

Nikolaj förklara... tänkt fãrst å sen sa en opa est: "(estniska) Hem språkar fer te? Hem språkar fer me? Om da råk, lett da drick!" Å så var saken klar.

Bãst å ta en sak till då innan de... He var en sãndaseftermidda. Ve sto opp ve Askãmhusena, skulle gå opa legge. Vet da sto å fundera först. Man bruka håll rå om man våga gå ut. Å så bLai e så en man skulle gå ut. Alla fall så var man ju få man allti. Nu var e så en... te aror gingo ut. Här bLai en esandan man ståandor å venta fer annan had änt komi. Ingen visste, han trait se maera å maera, han venta å te aror gingo ut på legge. Han bLai tãr ståandor.

Aingång komer han ann danglandor. Å han som nu kam här, han försto en en annan sãm venta opa en var oppreta. Så han gick å mumla fere se seLvor: "Va nöjd me de lilla så ska Gud din del uppfilla." Sãhär kelta en fram å tebaks: "Va nöjd me de lilla så ska Gud din del uppfilla."

Å när en kãm fram så annan herd åtor he, sa en: "Håla svartman har han givi åt de me tã?" Ja, så var e me he.

11. Jaha... vi får väl fortsãtte här då. Ja komer i hoare en sak från HåLmen. Ja wait änt riftit håla år e var. He var i början på trettitale alla fall. Och he var jo bruklit att man hlafta sina (d)jör på hösten när e var liksom hlaftmånad, e var e oktober... skulle ja tro. He var hos Stavas'a här å... så skulle gubben då tãva live å tjur'n. Han va lite fumlendor. Man använde en metod... sãm man... med yxhugg i nacken. Men de he skulle man ju vara van, skulle ju vara ung å... för utföra de. Han hade jo... var te åren kãmmen, så he var lite svumLit. Nä'en högg så högg en e lina i ställe sãm gick runt hona. Högg av lina å skada tjur'n å han bLev jo vild han... bLode rann jo ner på halsen på tjur'n. Han for runt där. Grannen där emot had jo revålver. Å hur de var då så gick jo horrá ut en tjur'n var laosor och sprang runt i gården här å... så kãm en ut me revålvern då å... vi påjkar... eller barn då, skulle till skoLa. He var strax före skoLa, kLåcka ått-tien opa mären. Strax före ått-tien så var e ju väldig uppståndelse e Stavasgården. Stog å bevittna hãndelsen på avstånd. Han skria: "Påjkar, gåe undan för nu skiuter jag." Å he small men... he gick snett å gick på horne på tjur'n. Han skaka på huve å fortsatt.

Å he bLev en väldi uppståndelse på gård'n å... å hur e nu var där så... Ja, vi måste gå till skoLan men... så småningom så fingo da då tjur'n invallad där in i en inhägnad i lagården där å... vånn här, min far, han var ju då i sina bästa år. Han hade ju *gjort* sånt förr så... han högg ner'n. Nåja... gått å väl.

Ve sotto e skoLa, ja kLasstimmarna. Me en gång så sa Edvard Brus, eller Loits såm ve kalla... lite fundersamt: ”Ja undrar åm Stavasoxen e deor.” ”Va?” sa Dans... han visst änt håla e var frågan åm. ”Ja undrar åm Stavasoxen e deor.” Ja, till slut så kåm hela historien fram då, att man hade hålle på å slafta tjur'n å änt fick live å en på gården å...

12. Ska ve språk lite åm alhlå me då? He var jo... en gammlan traditjon på HåLmen. Om e sen var nödvändit i han tien såm vi växt opp de kan man jo fråga se. He var jo förbjudet *egentligen* men... e äldre tier kunde no vara... fålke vara e behov av de för man had änt så mycke välJa på he. Å he var jo nödvändit ur försörjning... te försörj se så var de ju väldit viktit e äldre tider man... tog ju rätt opa dun å... men ja ska språk om nittonhundrafjöråtti, han här kå:Ld vintorn.

E var ju så en, he var olika vintrar och... he träffa bara kansje nån vinter, en på tie eldor så, såm e kunde bLi alhlå... å även säLafiske. Nu nittonhundrafjöråtti bLai e toLe vintor å såm... ja komor bara i hoare en sak såm våro te äldre jutta här en... min farfars far hade sagt att... ta had have ste:ngre fram... man hade enkom alshtengor tår he:ngd allti undi loan, undi taktäckia stack man opp tår där å tår vor de då te man behövd tår. Å tå ha:de han språka en... Tåmmas sa da... de måste ha betytt Tomas, he var strax fere jöLe, så had da have alltengena ner å skuld gå ut här opa Krokastainsia opa alhlå. Men isen berja gå å tä måst koma e lå:nd åtor. He bLai ingenting å:. Så man kan ju frå håla vintrar e var *egentligen*. Tole vintrar ha ju ve änt sitt. Alltså an fere jöLe å isen ut e havskant läggor se ju änt så fo:rt. Men nu var e en annan sak att under den tiden så ha:de jo... Ryssland en annan tideräkning än västerlandet ha:de. Man låg två vecker efter. Man ha:de den... ja, annan tideräkning... gregorianska... är e vi som har den gregorianska? Ja vet inte riktit hur de där var, men så var e. Men sen *gjorde* man åm de hela så idag har dām samma. Så åm man också räknar fram då två... så var e väldit tidit ändå. Men nittonhundrafjöråtti såm sagt var ve... he bLai väldi kallt då å hela Östersjoen fraus ihop. Å för å hlå aLe så måste he gära he. He måste bLi så en föLa håva svårt te få vatten å tå geldor e... då dräLer e allti egång saumar såm ve sa alltså. Eller också får man då såg åpp lagom stor gater då såm man... ste:ngre räckte ivi då. Å he *gjorde* vi naturlitvis. Vi fingo väldit mycke aLer nittonhundrafjöråtti. Å ja minns, på västa sia, ja, he var då i slute på februari. He hade vari kallt nåte. Luften sto alldeles still, vi skulld ut opa... ve hade deLa åpp

manskape e tu... få... tu *gä*ng. Ana gick då ut mot måjaken, ana gick neråt, å hamne teL. Ja var me i *gä*nge såm var ut mot måjaken teL ve... ve so massor me aLer såm fLuo måren å... he gelld... å seft vatten. Ve satt egång då å såga åpp lagom stort håL, såm ett stugoLv å lite teL. Å så biggd vi då, från is såm hade skrua å packa hop, så biggd vi lite slydd. När he var färdit så gingo vi bakom slydde, las ve ner å venta då. Ve hade änt maera än komi bakom slydde å venta så kām den ena svärmen efter den andra å lag sej. Tänkte ve håla.... Me ain gång så sa Johannes här, vårtlassen, här: ”Påjkar, nu får ve gå. Ve hårk änt venta, hitta bLir... alles bLir e ingenting å:.”

Jaha, vi *gingo* tit. He var på västa sia utafer Ruckona. Ve... å då venta ve. Al'n e nämligen tole modd... när en dikor ner å sikor mat, då går hela bunta... dikor hela bunta. He bLi jo ba fått... nå an enda såm vaftar oppeva... å he spelar jo inga roll. Å nä da nästan då hat gåe unde, då rend ve tit. Å när vi... när da sen... tar är jo borta lite grant... får å kāmna åpp å hämta luft igen. Då var vi allaredan där å hade... klara för me stängerna. Oi, oi, oi... oi, oi, oi, oi... de va så mycke aLhuven, skaLLar, att stängen hade svårt å gå fram över aLhuvena å de... de bLev... när dām... då vänder dām se då så fo:rt dām... får jo en liten smäll i huvet så vänder han sej. Å de va... hela ena sidan här på håLe ve hade såga var jo vitt, dām vänder sej... buken i vädre. Så *gäller* de ju då å plåcka åpp, bunta ihop å plåcka åpp å... femhundra hLog vi ur samma håL. Femhundra stycken... å de... ja tror om de inte var den tjuvfjärde februari.

Man e en å en, de e såm en lå:ng stång. Den e sex meter lå:ng å den e lite böjlig... lite böjd. Så att den... när man står i upprätt ställning, att den ska följa vattenytan åt. Å åfta hopsatt av två delar då och *gjord* av asp så den ska vara lätt. ALstången var väldit bra. Den var också bra å gå med e dåliga isar. De var en mycke mycke bra redskap å klara sej e tunn... dåliga isar om man gått ner se å så. Å me den kunde man klara sej länge. Man kunde också *ge* jålp med stängen om någon hade gått ner se. De var viktit.

(Var det fler personer som slog?) Javisst, vi var tre, fira stycken. Å sen var e en del då såm pLåcka åpp vartefter. Så bunta vi ihop dām. Åfta var e så då... band ihop bena e fem å fem e bunt'n då. Men när han hade fått se en knäck i nacken så ha:de en ju dāmna först men, efter ett tag så kvickna dām till. Hela bunta kunde börja fLYga me en gång.

Alla fall så... de såg ut såm man skulle hade... slakta hästar runt håLe där. De var ju femhundra aLar... de var ju mycke bLod såm sprid runt på isen runt ikring där. He ser ju ofta värre ut än va de var. Å sen *gick* vi efter en hlää åssä drogs... eldor kerst a haim så småningom. Vi drog ofta te jarnviken ut men... ve trodde ve ha:de *gjort* de största kapet. Ve till å me de hade fått... ofta var de bara rena aLfågel. De kunde vara... kniperna var... men knipan var väldi svår. Hon var fenåmenal. En väldi fågel å vara kvick. Hon kunde fLYga rätt

opp i **mila** stängerna. Alfågeln skulle ju åfta ta sats och innan den kãm opp va... de tog lite tid å... men knipan for såm en helikopter rätt åpp mellan stängerna. Men vi ha:de rätt mycke knipa där också. Alfågeln var ju väldit fin. De var knipan också.

(Var det inte någon som såg ut som ett ispansar när ni gick iland?) Ja, många gånger. Jag var de många gånger.

Alla fall så tänkte vi att nu har vi *gjort* världens största kap. När vi kom ner till dãm andra... dãm var nere här då... på den här... såm ja språka förut här tär ve hållt teL till gå under me båten en gång... neråt dom här grenna... Tattargrenna där har da såga... va passande lämplit vatten för fåglar å... tär hat da såga opp en vak å... dãm hade... tusen aLfåglar had dãm tagi i de håLet. Tusen aLfåglar. Å tänk om ve sko haft en bild på de. Hur de såg ut när han fiskerikonsulenten Poiss låg på knäna där å han pLåcka han åpp å band ihop, han hade aldri vari me åm nå sånt han. Han band i buntar å sen... sen drogs de hem å så delades de då på byn då. De bLe många dunkuddar. Allt kunde man inte kånsumera, när de gellt just... A, mycke *gick* till mat, men man årka inte me allt just inte. De var jo bara de felet att på vintern *gick* de jo bra. När de var kallt så kunde man ju frysa ute å spara de... fanns ju inga... jo man salta också. Man kunde salta också.

Å ja vet också att tär ner så had da fået... en å annan svärta var med. Såna svärter såm hade dröjt sej kvar å inte fLytta med ner på... ner västvert utan hade dröjt me aLfågeln å... en å annan svärta vet ja... var me å. Så var e me aLfiske. He lär no inte kãmna till mera. Å ja kan än se dãm här kestan... såm vi kalla här. Va heter e, aLfågeln här de... hanen me sina långa, långa stiertfjädrar va så... åh, den är... va fantastist fin, jo, he var så. Ja he var gått åm dãm.

Ja, aLfågel ja... han... ja minns än... he var jo en fantastisk fågeL. Ve da... han bruka rais tå omkring tredje, fjärde å femte maj. Då bar e eväg opp te ishavskusten för å häcka. Å var e en fagran da me tårskfiske så var e såm ett dånande vattenfall i tusen å åter tusendens kör sjöng man sången va... oj, oj, oj, man kunde höra milvis hur dãm sjöng då vet du... i tusen å åter tusentals fåglar. ALsången hördes ända hem å ända... överallt just dãm där dagarna. He är nog en sak såm man inte får höra här mera. Ja, nu har vi språka om aLe. Men he... man fick ju **mike** från aLe. Fanns kett å färar å dunkåddar å dinar å allt...å till å me från bröstbaine här så... *gjord* man sprittbockar. Ja kãmmer inte riktit i hoare hur de såg ut men... he var... var nå slags snodd, eller om de var me nån träpinne i där så han håppa till... på nå vis. Ja kan änt riftit sai hur de var men titåt var e noa.

14. Ja ska språk lite från krigsåre. He var nittonhundrafjörutifå. Ve had ju biggd nia båtar. Å fåe färdendor... båta bLevo färdendor våre, å så finge ve ju då motorar från Sverige å... å ve

ha:de komi tebaks te HåLmen å... ve skulle ju prov kamma igång igen så småningom.

He var mitt e somarn å ve had berja me torskfiske, men nu lag ve lå:ngraivar, i ställe for å pilka torsk så lag ve lå:ngraivar på sånna sia om aie. Ja minns än så fagort han daen. Ve vor ut, bra må:ng båt. Han berja bLes sydväst ganska frisst. Nu var e an sak en... hisa Solo-motora had... he var jo fåtaktsmáshenar. He had inga backslag he var... ta vor lite svårer te regLer. Än rusa en å än liksåm sta:na en. Så he var lite besvärlit när man skulle dra torskkrok.

E alla fall... ve had då, häLft te me årana. Ja minns ve vor mitt opa aie här å drog. Å han berja bLes, he var sydväst. He lo opa me. Å te ara gingo e lå:nd... men de e jo så att... Ve var e dåm här åren, he var lite dumdratat. Ve ha:de nian båt å nia máshen å... kroka skulld jo opp naturligtvis. Å ve had rätt bra me torsk. Ve hade mellan fyra å femhundra kilo torsk. Ve vor all trior då, breor, Harald å Rikard å ja. Så... han tien så satt motorn fram i båten. Ve had he bruke på HoLme att motora satt fram i steven på båten. He var lite tokat må:ng gå:ngar men... Ve had en plan. Å ja minns e var väldit (d)jupa sydväst dining å... men sen var e så en... sen... ve hade jo vå:lde svår stre:ndor. Åtminstone när he bLai dålit väder så var e svårt, å dåliga hamnar te koma e lå:nd. Ve hade tänkt... å men tä had jo språka, te äldre, te gaL, en just här på sånna sia där såm ve dro krokar så var e en fLäck såm man kund gå in å koma innafer brenningana. Tär kalla fer Tåmasgate, he lo **mila** Tattargrenna och Jarngrenna. He var ett litet (d)jupa geL. *Egentligen* så var e ju fel här. Därför att när dinige bLai så pass (d)jup å stor så bLai e jo brått även uti Tåmasgate, he var e såm var... höll teL te bLi väldit...

Alla fall, när kroka var opp så var e jo meningen ve sko gå i lå:nd. Å ha:de jo tänkt en... ve går in Tåmasgate här å... så går ve innafer brenningarna, innafer Tattargrenna, innafer brotena. Å på de vise så går ve ner te hamne. Men he skulle ve änt te ha giort. På väg in Tåmasgate så... ja komer än i hoare. Ja satt framfer máshena då fra i båten å Rikard var på mitten å Harald sterd. Å just såm vi nästan vor germ geLe så so ja såm ha växt opp, stor å gren och nästan såm en såpböbbla kunn man, *genomskinlig*, ski:dgerm riftit. Växt såm e stor berg. Ve försto att de skulle bli brått, å tå ve had fått bottenkenning. Och ja skria åt han en: ”KeL steven uti!” Å he gick väldit fo:rt. Å han... han kerd steven uti. Nu kunde vara me ain lilla sak här. I paniken här, e bråsskan så ha ve kansje rennd in uti brätte... eller... med för hög fart me. Men ett e säkort, ha komi frå sia så ha... lad båten böttne i väre, ögonblicklien. Å ve finge just steven utit å tå häLd in ivi båten, å he var ett... ain grenna **vatomass** såm vältra in ivi båten å... när e var ivir så var allt tyst. E bLai stilla. Så máshena sto, båten fulldor me vatten. All trior vor ve bak e båten. He kasta mi ifrån fratufte... opp ivi máshena å allting. Ve hade en storan riss... elekask opa här, såm ja had råka uti en bunker, satt frafer máshena. Skulle da alltså skidd máshena fer vattne.

Men ve vor kvar e båten. Ingen had gåe i sjoen. Å båten var på... han hade änt häLvd utan, han var visserligen ostad, han var full me vatten, jamn e vattne. Men hade änt häLvd. Jaa... He var svåra ögonblick å ve... fundera då. Ja, här var ju inte **mike** te funderande utan... ve kunde änt start masse heller för båten full me vatten för svängjule hlepa e vattne. Ve kasta ut allt va ve håрка, både tårsk å vatten. Men risken var jo... när ett brått hade passera så kunde nästa kåmma. Men de brukar vara ett visst uppehåll **mila**. Dåm brukar vara tri å tri, när hå kom. Å ve ha:de tur'n att de troligen var an sista. Å sen är de nära sekunder, nå minuter emellan då förrän da kommer på nytt.

Å ve kasta ut allt va ve... men nu had jo máshena hläckts av vattne va. Å då var jo frågan om hon nu hade kasta ut, så ja satt opa veven å dro. Första varve såm ja dro så ikring så... uta snaps å allting så sprang en igång. Efteråt förstår ja att motorn var kokande varmor... å sen vattne såm hade släckt motorn, såm ledde bort gnista från magneten, de hade dunsta va. I å me de att e va varmt allting å... Så he var intakt *igen*. Va bara å sätta på vaive å han starta ögonblickligen. Å ve håll andan... ve hådde å:ndan när ve försökt koma ut i germ brote. Å vi lyckades. He gick fagort, ve kom ut i germ brote... å gingo... to han lägre vägen å gingo rönt. Kåm in då ve hamne. Men ja minns bara en när ve kåm e lå:nd e hamne så var e svårt te gå. Ja kunde änt gå. Bena skaka fortfarande, man kunde inte gå. Å de var... dåm här såm tog emot fisken var jo där å... men de bLev inge språk av. Å ve... ve bestämd jo en ve änt sko språk om e får ingen. Men he kam jo fram så småningom å... så fålk fick ju reda åt e. He var ganska kuslet vissa gånger, me sån träffar å... men e sluta lycklit såm sagt var.

15. Ja, ja ska **gåra** ett litet tillägg såm ja kam i hoare. Alla fall så kraup e jo fram så småningom här, va såm had ske:e då. Så kam ja... koilde så kam ja te Nibondasa. Kåm in där å... Alfred satt innanfer dårnna här och... så fråa en åm... had herd en va ve had vare utsatt för, vare in e brenninger. Ja, ja språka om e då, så sa en att: ”Tår ska man änt gå. De e väldit falit där, me sydväst å västvären å he e faliga brått så he får man aft se fere.”

Ja, så gick e här... ja komor inte riktit i hoare håla ti e var men... he var straxt efteråt. Om e var får **vikor**, om e var tri **vikor**... e var efteråt, så var e en... ja komer inte i hoare håla da e var, alla fall e var en **viko**... då bLe:st e också sydväst, ganska frisst. Å far å ja skulle te lå:nde och Ivar å Ernst hållt teL te... da skulle gå te legge nett men... da skulle gå te Askåm. Så da rod eväg me fårodabåt'n å Alfred skulle gå lite efter. Så ve språka me en på Lihlskarvan innan vi gingo ut. Å han gick ut lite fere åss å vi seLa förbi en här mot Skarvan. Men ve hålld jo längre te sjos å han hålld längre in här. Å när ve kåm te lå:nde så kam bude en Alfred hade åmkåmmi e brenningana just, nästan på samma ställe såm ve hållt teL te bLi tår. Och till slut

kåm vi underfunn me att han måst ha... nästan använt samma metod såm ve. Skulld gå in å försök koma innafer brenningana tår å troligen så fick en ett brått å båten kantra. Nu hade han jo **mike** mindre båt också. Så båten *gick* böttne e väre å sen kam han e lå:nd där efteråt där. Så HåLmen var väldit utsatt å, he krävd sina offer. Fast dåm var rätt duktiga sjöfarare men... man kunde inte vara försiktig nog utan he krävd åfta sina åffer. (Kunde de simma?) De hjälper inte en sån här gång. Nej, de var för långt ut å... långgrunda stränder å...

En historia till från OdenshåLmen. He var före kri. He var trettiåtta skulle ja tro en e var. He var just, ve berja hlå e gårda å e var en daesbo såm var... en galjasj såm var på veg te RevoL me ve. Han lo och... ja vet inte håla fail dår var riftit... han... e bLai dålit väder. Han bLe:st väldi friskan sydväst. Och han... han måtto... om en lok eller e vare fall fick vatten uti se. Nikolaj var e kåine, han had skoa opa en. Å troligen så fick en vatten, såss kantra en så småningom. Me ain gång så slo en mastana på vattne å... Hermine. He kam jo massor me ve e lå:nd. Å men värst var jo för besättninge här, ta skulld jo koma e lå:nd då, me livbåten. Å he var änt let opa HåLmen, på västa sia germ brenningana te koma e lå:nd me livbåten. För de första så var e kansje änt riktigt sjomannamässit. Man skulle ha försökt kåmme ner på le-sia å kome e lå:nd. Men ta had hlåft ut petroleum... och för och dämp sjoen då germ brenningana koma in och ta lyckats koma germ dår. Ta had väl petroleum å he tar ju ner största effekten. Å fett på vattne eller olja så dämpar de sjoen. Så hade... kåm in germ brenningana västa sia. Våldiga svår brenningar, kåm da e lå:nd å klara live. He minns ja. Ja, vor tår sen å... till å me under kri:gsårena bakett här... så lo Hermine på hinnsgronne me keL'n i våret tår. Kansje e tår än idag, ja vet inte. Båten bLe kvar. Han bLe vrak tår.

16. Ja, ja ska språk lite om tårsksalt här å, då da skulld feras å. Tårske voro jo saltad då, åsså fårda å... men nu skulle ju tunnana **gäras** fårdiga då för Hå:rsoL eller BaLdelskraise, sto e ferre då, eller till å me RevoL. E skulle **gäras** i årdning å e skulle ju keras ner te hamnen. B'ror på... var e ain he:strais då var e **mike** på gång, träffa e mitt e somarn så var e ju lite mindre. En tian tunnar kunde man råkone me om somarn, å he:sten var e maera... åt gånge.

Jaha... ja komer än i hoare. In i fiskhuse så e så ut där. Saltlåkan re:nd om goLve å... tunnana skoast ivi då å tå' skulle ju läggas fulla. He fick ju änt vara fåt inte, å sen skulle... he fick ju änt vara rodit, de skulle vara fårst å fint. Gud nåde han såm kam me söran torsk. He var no första sista gången såm han lämna fisk.

Alla fall så, ladst tårskene e tunna då. Låkan skulle vara uppteL åsså hlost opa giorda å... å böttne skulle vara passande. He skulle ju stämm allt. Böttne skulle gå ner i kri:tserna såm da

sa. A ta kunn **skära** kri:tser selvor me. Ja vait inte om... du vet håla kri:ts är men... du kansje förstår när ja förklarar... De e skåra såm låcket går i att de ska bli tät.

Ta had enkom grej såm da skor kri:tser me... runt, runt... å sen var han sa stor bå:ndhåkan. He var jo ain grej då, när man hade... fårst klaiv en oppa tunna, herdana unde oaverke å... låkasput'n sto om goLve då... för å kLäm locke opa först då. Å e skulle ju allt vara lagom, e fick ju inte vara för stort. Va locke för stort så fick du änt tunna tet. Då finge du änt ki:mba gå ihop änt. E skulle ju ha hisa stor giorda såm kam då. Å hon skulle ju spännd ihop, skulle vare precis. Å bå:ndhåkan opa giorda så spänns giorda opa å sen gick ix e då eller hāmarn opa giorda. Oi, oi, oi... he var många gånger vådlit.

Nå, sen skulld fisktunnana keras ner. He bLe ofta kvinnfolkes **gåra**. He skulle keras ner. He var jo... tår fingo jo ofta häLp då opa gård'n. Får tunnar åt gå:nge, maera dro änt hästen. He var jo... He var kansje inte så bra vägar, inte så dålit heller. Rätt bra men... håla vor te vagna? He skulld ju vara...vagonsmärre smord å... ofta så var e ju träaxarer med... he var jarnskordd (h)jöLer men... he var inga jarnaxar(er) utan var vanlian träaxar. Tunnana opa å vältra se då... skulle rollas opa tår vor ju så pass tongar, man hårka änt lift opa der inte utan... skulle rollas. Nertag gick no... he gick... var man lite kunnendor så klara kvinnfolke å tåva ner men... man fick vara försiktig när man to ner, att man änt fell tunna så:nder... gese... he var jo fårskräcklit om tunna gick så:nder då man to å vagon a.

Så man ha:de kansje ain **viko** eldor får a opa si te ker fisken ner fårst te hamne... innan raisa kam. Tä ladst tunnana i rad då tårfrån så rullast ta ut e då ifrå broe. Jaja... he var no änt så let all gångar, ja komer än i hoare, hur e gick teL... men he gick alla fall. Ja var me te... he:ste tå ve... en gång minns ja att ve vor te Hå:rsol. Ve ha:de både tårsk å stremmgjar då å... he bLest rätt frisst sydost, elle e änt... sånna, när ve gingo. Ve hamnkefte he sto raiken ivi bara får ve sa kom opp mot Os'n he bLai lite le. Ja minns a vi fingo, ja tror vi fingo tie kronor tunna, tårsken... men tie kronor var ju en hel del pengar också. He var e **mike** meda bakom också. Så är e.